

DOLENJSKI RAZGLEDI

NOVO MESTO, 18. DECEMBRA 1969

ŠTEVILKA 8

IVO PIRKOVIČ:

NOVA ZGODOVINSKA OBZORJA NA OTOKU

Ko je moral dr. V. Šribar zaradi nujne pomoči arheologom v Džerdapu ustaviti komaj začeto poletno odkopavanje na Otoku pri Sentejnerju in mu je za domače raziskave preostalo le še malo jesenskega časa, se je zdelo, da ne bo prineslo letošnje odkrivanje srednjeveškega Gutenwertha nič posebnega. Toda prav zadnje dni so se zvrstila razburljiva presenečenja, ki nam odpirajo povsem nove poglede v obdobje našega mračnega 12. in 13. stoletja.

Arheološka presenečenja

Začelo se je z odkritjem tretje cerkvice, ki je ni mogel v izginulem brižinskem trgu ob Krki nihče pričakovati. Prva ugibanja o tem, v kateri čas naj jo postavimo, je hitro razčistil arheolog sam, ko je našel v starejši plasti pod zidovi prvotne cerkvene apside (cerkev je bila dvakrat pozidana in dvakrat nasilno uničena) črno keramiko, ki s svojo starostjo ne dopušča, da bi bila cerkev lahko starejša od zgodnje romanike. To in pa ozir na znane zgodovinske okvire nam narekujejo misel, da je bila sezidana kmalu po tem, ko so višnegorske in spanheimske najemniške vojske v prvi polovici 12. stoletja pregnale Ogre in Hrvate iz doline dolnje Krke in jih potisnile prek Gorjancev globoko na Polopje. Mir je bil sklenjen 1131 in bi bila to spodnja časovna meja za nastanek cerkve, ali drugače, 1131 bi bilo leto, pred katerim cerkve še ni moglo biti.

Zidal jo je gotovo novi gospodar Otoka, potem ko so stari lastniki odšli. Misliti bi torej morali na Višnegorske gospode iz sorodstva sv. Heme, ki je bila že poprej lastnica obsežnih dolenskih zemljiških posesti ob stari kranjsko-hrvaški meji. Le-ta je pred letom 1131 tekla po dolnji Krki, zahodno od Otoka pa se je obrnila

proti jugu in nad današnjim Mihovim dosegla grebene Gorjancev.

Otok pred Gutenwerthom

Od osvojitve Otoka pa do ustanovitve trga Gutenwertha l. 1251 je minilo 120 let. V tem času je bila sezidana sedaj odkrita cerkev, ki je potemtakem predgutenwerška. Doslej nismo nič vedeli, kaj se je v tej temni dobi na Otoku godilo, kdo so bili njegovi prebivalci in kako se je novo naselje razvijalo, preden so brižinski škofi pripeljali tja odlične bavarske obrtnike in ustanovili trg in faro. Letošnja nepričakovana arheološka odkritja pa nam že sedaj ponujajo nekaj prvih previdnih odgovorov tudi na zgodovinarjeva vpraša-

nja. »Previdno« imenujem historikovo vizijo zato, ker jo opiram na določene predpostavke, ki so tudi same več ali manj tvegane.

Po izgonu Hrvatov in Ogrov iz doline Krke so zasedli Otok in svet južno od njega proti Gorjancem višnjegorski ministeriali Draškovec. Takoj so ustanovili dvoje novih naselij: prvotni Sentejnerj (še brez tega imena) in Otok. Članek »Rojstvo in smrt Gutenwertha«, objavljen v Dolenjskih razgledih pred letom dni (15. decembra 1968), je že rešil dvoje temeljnih vprašanj: kako se je Sentejnerj razvijal od prvotne trdnjavske posadke na Kastelu do političnega, gospodarskega in farnega središča; ugotovil pa je tudi, da se obe naselji, Sentejnerj in Otok, razvijata v 13. stoletju po enakih raz-

Letos odkriti ostanki okrogle peči za baker — bron na Otoku iz 13.—14. stoletja (Foto: Habič)

vojnih načrtih (fara s cerkvenim vidmom, razdeljenim na obrtniške »domce«, tako imenovane »hofštete«). To pa nam narekuje previdno misel, da so Draškovcarji verjetno že tudi od vsega začetka v 12. stoletju posvečali Szentjerneju in Otoku enako skrb in namenjali enako rast, kakor da se niso mogli prav odločiti, katero naselje naj preraste v vodilno središče. Če pa je bilo tako, moramo, podobno kot smo našli v Szentjerneju, tudi na Otoku pričakovati pred ustanovitvijo fare draškovsko lastniško cerkev. No, sedaj nam zares vstaja iz ruševin pokopanega trga.

Nastanek in razvoj Otoka od leta 1131 pa do ustanovitve trga 120 let pozneje si moramo po naših predpostavkah zamišljati takole:

Najprej je bila trdnjava

Zmagoviti Spanheimi in Višnjegorci so najprej utrdili (deloma morda že med šestletno vojno) in z vojaškimi posadkami zasedli staro mejno črto: Gorjanci—Hohenau nad Mihovim—Prevole—Turn na Gorenji Brezovici—Golo pri Čadražah. Takrat je dobil tudi Otok svojo trdnjavo s posadko. V poznejših virih je izpričana. Če gre za obrambni stolp, ki nam ga je v 18. stoletju upodobil v Miklavževi cerkvi neznan umetnik v dveh reliefnih vedutah trga, potem moramo položaj višnjegorske utrdbe na Otoku iskati nekako tam, kjer stoji danes mežnarija. To pa je na ravni obrambni položaj tudi za že odkrito antično pristanišče na vzhodnem koncu Miklavževe cer-

kve. Danes vemo, da so višnjegorski osvajalci našli na Otoku še mnoge ostanke utrjenega rimskega mesteca. To nas spodbuja k misli, da so se na otoku novi vitezi utrčili morda na kakih starih rimskih temeljih ali v deloma še ohranjenih zidovih.

Na Otoku se je po priključitvi k slovenskim deželam v 12. stoletju začelo torej z višnjegorsko oziroma draškovsko trdnjavo podobno, kot se je začelo v Szentjerneju s Kastelom. Otoška posadka je takoj zahtevala orožarje, kovače, usnarjarje in nekatere druge obrtnike. Sledovi njihovih delavnic so prišli v jeseni na dan. Gre za predgutenwerško kovaško ali topilniško peč in strojarsko jamo v starejši plasti od letos odkrite cerkve. Usnarjarji so se nastanili na jugovzhodnem koncu Otoka, na bregu danes suhe rečne struge. To kaže, da je v 12. stoletju (in pozneje) še tekla Krka deloma po nekdanji svoji strugi od Gomile mimo Drame. Mogoče pa je otoška posadka sama obnovila usahli vodni tok, da bi se z njim vojaško zavarovala.

Prve cerkve v deželi med Krko in Gorjanci

Otoški posadki in njenim obrtnikom zgrade višnjegorski Draškovcarji kmalu prvo cerkev, prav tisto, ki jo je letos odkril dr. Šribar. Na njen račun pobirajo ustanovitelji desetino: tretjino za vzdrževanje cerkve in duhovnika, dve tretjini zase, če smemo vzporedno dogajanje v Szentjerneju prenesti zopet tudi na Otok.

Zdi se, da so podobne lastniške cerkve kot Draškovcarji v Szentjerneju in na Otoku postavljali svojim vojaškim posadkam tudi spanheimski ministeriali. Prvotni sv. Ožbalt na Javorovici je bil namenjen morda sichersteinski trdnjavi na Gradcu nad današnjimi Pleterjami, sv. Danijel sezidan bržčas za znano suhadolsko posadko. Podobnega izvora bi utegnili biti prva cerkev pri starem Žumberku, ki so jo sezidali, kot vse kaže, spanheimski Sichersteinerji za svoje sichelburške sorodnike, znane iz druge polovice 12. stoletja.

Cerkev sv. Helene nad Drago na levi strani Krke blizu Otoka so zgradili že ciril-metodovski misijonarji, mogoče tudi prve kapele na Trebelnem in v Mokronogu. Kako je šlo prvo pokristjanjevanje po desni strani Krke, ni znano. Vemo pa, da so bili ti kraji nekoč v antiki že vsi pokristjanjeni, tudi podeželje. Domačinska posadka na rimski trdnjavi na Vel. Malencah pri Catežu si je vsaj sredi 6. stoletja, če ne prej, sezidala v trdnjavnem obzidju prvo znano cerkev. Kaj so ti keltski staroselci od svojega nekdanjega krščan-

Ključavničar iz 13.—14. stoletja. Grafika je z Bavarske, prav take ključavnice pa so izdelovali tudi na Otoku pri Drami blizu Szentjerneja, nekdanjem Gutenwerthu (Foto: Habič)

stva ohranili pozneje med poganskimi Slovenci, ni mogoče ničesar reči. Smemo pa trditi, da se je novo pokristjanjevanje začelo med Krko in Gorjanci precej pozneje kot drugod, prav z zidanjem zgodnjefevdlnih lastniških cerkev.

Za Draškovcarji pridejo na Otok in v Sentjerneji brižinski škofi s pooblastili oglejskega patriarha, da ustanove tudi na desnem bregu Krke prve fare. V Gutenwerthu pripeljejo večje bavarske obrtnike. Naselje preraste v trg, ki ga že precej dobro poznamo.

Prvi rudarji v Gorjancih so bili pritlikavci

Nič zanesljivega ni mogoče reči, kdo so bili prvi obrtniki na Otoku. Zanimajo nas v prvi vrsti plavžarji in kovači železa. Počakati bomo morali na strokovne raziskave njihove tehnologije, da spoznamo njihove izkušnje in morebitne tuje vplive. Mikavna je misel, da so ti pionirji domačega železarstva rojaki lončarjev, ki izdelujejo takrat na Otoku črno keramiko slovanskega tipa, še po-

vsem različno od poznejše gutenwerške, ki je srednjeevropskega tipa.

Se neki pomemben uspeh smo zapisali letos v zgodovino brižinskega trga na Otoku: odgovor na vprašanje, odkod bakrena ruda za topilnik, ki ga je dr. Šribar prav tako zadnje dni letošnjega odkopavanja odkril v ruševinah prve otoške cerkve. Topilnik je bil v rabi v Gutenwerthu, ko je bila cerkva že porušena in pozabljena. Baker je služil kovnici denarja in orožarjem.

V Rudah na južnih pobočjih Gorjancev nad Samoborom so že pred prvo svetovno vojno kopali baker neki Nemci Fabri. Po vojni so se vrnili s francoskimi finančnimi družabniki. Ravnatelj inženirju Maxu Rainhardtju iz Freiburga, ki je bil ameriški državljani, so naročili, naj išče novih rudnih ležišč. Stara so bila izčrpana. Inženir je odkril zelo stare zasute rove in jih očistil. Nove rude ni našel, pač pa nekaj drugega, zelo zanimivega.

Najboljši poznavalec ljudskega izročila v Rudah, 74-letni Franjo Regović, mi je julija letos dejal:

»Domačin Josip Hrešič, ki je umrl pred kakimi dvajsetimi leti zelo star, mi je pravil, da je slišal od svojih dedov in ti od svojih prednikov, da so prišli prvi kopat baker v Rude v davni preteklosti ne-ki pritlikavci.«

Tega izročila so se v Rudah spomnili, ko je inž. Rainhardt odkril davno opuščene rudne rove, ki so precej prenizki za današnjega človeka. V rovi je našel tri ali štiri lesena nosila za rudo, komaj kake tri decimetre dolga in prav toliko široka koritca, pritrjena med dva drogova za nošo. Regović je menil, da so nosila shranjena v samoborskem muzeju. Tam pa mi je ravnatelj Ivica Sudnik izjavil, da je o nosilih slišal, muzej pa jih ni dobil. Odsesel da jih je inž. Rainhardt, ki se je po drugi svetovni vojni vrnil v Ameriko in tam umrl.

Pradavne pritlikave rudarje z Gorjancev dobro poznamo. Njihovi skeleti v grobovih merijo zelo blizu 160 cm, ženski precej manj. Bili so Kelti iz plemena dolenskih Latojcev, ki so prišli pred skoro dva tisoč leti v Rude kopat baker iz svoje stare prestolnice v

Pogled na pravkar odkrite temelje cerkvice iz 11. stoletja na Otoku, hkrati pogled na splošno situacijo. Posneto z vzhoda 15. novembra 1969 (Foto: Habič)

današnjem Mihovem pod Gorjanci. V njihovih bogatih in zelo okusnih izdelkih orožja in nakita najdemo danes precej bakra.

Ko so prihajala v deželo nova ljudstva, zlasti Slovani, so se keltski kopači bakra iz Rud umikali v višja in varnejša gorjanska zakotja: na Mali Vratnik nad potokom Ludvičem, Bezjakom Melin za vrhom Giznikom ob potoku Rakovici in druge samotne kraje, kjer žive njihovi potomci še danes. Sami so se imenovali »bezzake« in se je ta naziv ohranil mnogim pozneje kot priimek.

Za Kelti so prišli Sasi

V Rudah pripovedujejo, da je prišlo pred kakimi 600 leti v njihov kraj novo, tuje ljudstvo, Nemci, zopet kopat baker. To je bilo prav v času brižinskega Gutenwertha. Še pred zadnjo svetovno vojno je bilo od 290 hiš v Rudah kakih 80 odstotkov priimkov nemških, npr.: Lechpauer, Fresel, Nickel, Hofer, Oxsteiner, Steinkler, Stengl in drugi. Nemci so jim po vdoru v Jugoslavijo l. 1941 povedali, da imajo zapisano, da jih je pripeljal v Rude neki Gruber s Saškega. Za rojake, ki so pozabili svoj jezik in domovino, so se zelo zanimali. Poslali so jim hrane in jih začeli učiti nemščine. Snubili so jih naj se vrnejo v svojo staro domovino, kjer da jih čaka dvojna odškodnina za imetje, ki ga bodo pustili v Gorjancih. Ko so prišli kamioni ponje, je od 80 prijavljenih družin polovica pobegnila. Druge so poslali v tekstilne tovarne v poljskem Lodzu, da bi zamenjali postreljene Zide. Po vojni so se vrnili domov in zopet pokupili

nekaj svojih zapravljenih domov. Manjka le kakih 20 družin, ki so ostale v Zahodni Nemčiji.

Ni mogoče dvomiti, da so nemški kopači pošiljali svojo rudo z Gorjancev v topilnik bakra, ki je prišel to jesen na dan v zidovih stare cerkve v Gutenwerthu. Tako se zdi, da je šla organizacija nastanka in rasti pomembnega srednjeveškega trga na bregovih dolenske Krke v evropskih merilih.

Nimamo še odgovora, odkod se je oskrboval Gutenwerth in že predtrški Otok z železno rudo. Na Rudah je je dovolj, toda je slabe kakovosti. Po drugi svetovni vojni so jo kopali na dnevnem kopu in v Sisku. Zaradi prevelikega odstotka siderita so s kopanjem kmalu prenehali.

Prepričan sem, da so gutenwerški in starejši železarji ob Krki izkoriščali visokoodstotni in kakovostni bobovec, ki so ga našli dovolj pod Ržiščami na severnih pobočjih Gorjancev. Tam je že domačin Ignac Kušljan našel v tako imenovanem Štrajbosu ilirski topilnik z mnogimi ostanki žlindre. Od tam so se zalagali z železno rudo tudi mihovski Kelti, katerih železo je že izvrstne kakovosti. V novejšem času pa so rudo vozili tudi v auersperške železarne na Dvoru pod Žužemberkom.

V brižinskem trgu na Otoku so obrtniki tujci, ki so jih pripeljali škofi z Bavarskega. S seboj prinašajo okus evropske romanike in gotike. Njihovi potomci, kot so na primer Mencini iz bavarskega Mencinga, Masniki (nem. Massing), Frankoti, Jakšeti, Jordani iz Porenja in drugi, žive še danes v vaseh okoli zapuščenega Otoka. Ne-

kateri nosijo še vedno pridevke »Pajer(čk)-Bavarec«.

Nekateri teh priimkov bi lahko izvirali tudi od vojaške posadke na Otoku. Kdo je v njej sicer služil, ne vemo. Po drugih trdjavah so bili včasih tujci, včasih domačini, ki so živeli v kočah poleg utrdb kot purgarji (Kostanjevica in Gor. Vrhpolje pod Hohenauom), kastelci, strelci (Strelac pri Šmarjeti) ali kakor so se že imenovali. Urbarji jih imenujejo Edlinge, tudi če so domačini. Svabska posadka s spanheimske trdnjave na Prevolah je ustanovila vas Zvabovo. Na Sachersteinu so služili najbrž tudi staroavarski župani, ki so konec 6. ali v začetku 7. stoletja ustanovili vas Javorico visoko v Gorjancih in skozi dolga stoletja ohranili ponos na svoje nekdanje predstojništvo slovenskih pašniških revirjev. V vojaško službo jemljejo tuji fevdalni vitezi zlasti potomce keltskih staroselcev, tako imenovane bezzake. Slovenci so jih ob svojem prihodu pregnali v odljudne in nerodovitne kraje, kjer duhovno in gmotno osiromašijo, da jih fevdalizem niti ne vključi v svoj družbeni red, in ostajajo beraški svobodnjaki. Z vojaško tradicijo iz antike in gotsko-langobardskih stoletij stopajo znova v podobno službo.

Še l. 1588 zasledimo te potomce keltskih staroselcev v kostanjevskem urbarju kot posebno svobodno ljudstvo »bezzakov« v široki okolici Otoka in po bližnjih raških hribih. Še vedno opravljajo nekatere tako imenovane »edlinske« službe, kar je posebna pravica, ki jim je ostala iz stoletij, ko so služili v posadkah po višnjegorsko-spanheimskih trdnjavah.

Ivan Lacković: KONJI (tuš, 1966)

PET LETOŠNJIH PLAKET NOVEGA MESTA

V zadnji številki **DOLENJSKIH RAZGLEDOV** smo omenili, da je občinska skupščina v Novem mestu ob letošnjem občinskem prazniku, 29. oktobru, slovesno podelila petim delovnim organizacijam na svojem področju največje priznanje za dosežene delovne uspehe v zadnjem obdobju — **»PLAKETO NOVEGA MESTA«**. Na slavnosti seji občinske skupščine so predstavniki odlikovanih delovnih organizacij sprejeli plakete potem, ko so bili prebrani njihovi najpomembnejši uspehi, o čemer objavljamo tu celotno besedilo. Predloge je na seji prebral Franc Beg, predsednik občinske konference SZDL.

Tovarišice in tovariši odborniki, spoštovani gostje!

Občinski praznik, ki ga danes praznujemo, ni samo dan, ko se spominjamo slavnih dni naše revolucije, pač pa je tudi dan, ko ugotavljamo uspehe na vseh področjih gospodarskega in družbenega življenja naše občine. To je dan, ko ocenjujemo prehojeno pot in ko podeljujemo pohvale in priznanja za največje dosežke in uspehe.

Odbor za proslavo občinskega praznika tudi danes predlaga občinski skupščini, naj sprejme sklep o podelitvi največjega priznanja občine Novo mesto — **»plaketo Novega mesta«** kot priznanje za dosežene uspehe v preteklem obdobju in kot spodbudo za delo v prihodnje naslednjim delovnim organizacijam:

1. Industriji motornih vozil Novo mesto,
2. Lesnemu kombinatu **»NOVOLES«**, Novo mesto,
3. Dolenjskemu muzeju,
4. Studijski knjižnici Mirana Jarca,
5. Zavodu za izobraževanje kadrov in produktivnosti dela, Novo mesto.

IMV — od mehanične delavnice do sodobne industrije motornih vozil

■ Veliko napora in prizadevanj je bilo potrebno, da se je iz skrom-

nega kolektiva razvila avtomobilska tovarna. Ustanovljena je bila 1954 pod imenom **»Motomontaža«** in se je šele 1959 preimenovala v Industrijo motornih vozil.

Pot, ki so si jo začrtali organi upravljanja, ni bila lahka. Potrebno je bilo veliko napora in volje, toda trud ni bil zaman. Prvi uspehi so se pokazali že sredi leta 1956. Število zaposlenih je tedaj naraslo na 129, število strokovnih delavcev s srednjo in višjo šolsko izobrazbo se je povečalo na 14, organizirali so posamezne službe, ki jih prej sploh ni bilo. V tem letu so izdelali že 56 vozil, ob koncu 1957 pa so jih izkušnje pripeljale do serijske proizvodnje karoserij dostavnih avtomobilov. Nadaljnje osvajanje vozila je zahtevalo odkup licence od poslovnega partnerja Auto Union iz Zahodne Nemčije. Toda ta je postavil neugodne pogoje, saj sredstev za odkup licence niso imeli. Vendar je bila oblika zastarela in nujno je bilo treba misliti na modernjšo karoserijo. V teh razmerah se je rodila misel, da bi konstruirali lastno vozilo iste kategorije. Prvi prototip je bil izdelan isto leto in razstavljen že v jeseni na zagrebškem velesejmu na jugoslovanskem avtomobilskem salonu. Po daljših preizkusih so konstruiranje nadaljevali, tako da je bila sredi 1959 izdelana prva poskusna serija lastnih vozil. S tem je bil postavljen temelj in začrtan osnovni program podjetja.

Ker je povpraševanje po vozilih z vgrajenim dvotaktnim motorjem pričelo upadati, je podjetje začelo iskati možnost za konsolidacijo obstoječega in postavitev perspektivnega programa. Rezultat je bil, da je podjetje pripravilo rekonstruirano vozilo z vgrajenim BMC motorjem in prototip stanovanjske prikolice ter sklenilo pogodbo o sodelovanju z največjim angleškim producentom cestnih vozil — British Motor Corporation.

Z analizo tržišča so ugotovili, da je v Evropi nad 300 raznih proizvajalcev prikolice, vendar so prišli do sklepa, da so možnosti za uspešno konkuriranje na zahodnem tržišču, če bodo prikolice po tehnološki izvedbi, teži in ceni vsaj enake inozemskim. Programa so se lotili takoj. Z velikimi napori so reševali probleme, ki jih je bilo iz dneva v dan več. Toda uspelo jim je zagotoviti prvi plasma stanovanjskih prikolice na švedsko tržišče. S pogumno poslovno politiko

so si zagotovili tudi druga konvertibilna področja, kot so Zahodna Nemčija, Danska, Holandija in Norveška.

Danes izdelujejo že 16 tipov stanovanjskih prikolice raznih dimenzij in izvedb, odvisno od tega, za katero tržišče so namenjene. Ko je letos sredi oktobra stekel montažni trak osebnih avtomobilov Austin IMV 1300 super saloon de luxe, je bila javnost presenečena. Dnevno sestavijo 20 austinov, prihodnje leto pa jih nameravajo prodati 6.000; že sedaj pa mislijo na razširitev izbire, torej povečati asortiment avtomobilov te skupine, kar bo predvideni proizvodni program še povečalo. Sloves, ki so si ga pridobile prikolice v nič manjši konkurenci kot je avtomobilska, in ki predstavljajo za podjetje še danes glavni del deviznega dohodka, je edinstven in komajda verjeten. Ker prodaja Adrie IMV caravan tudi na Švedskem in v drugih zahodnoevropskih državah stalno narašča, v podjetju že razmišljajo, da bodo morali letošnji plan 10 tisoč prikolice prihodnje leto povečati na 15.000, če bodo hoteli zadostiti vsemu povpraševanju. Prav tako nameravajo postaviti na trg 3.000 dostavnih avtomobilov. Vzponredno s tem pa bodo morali že v kratkem povečati število zaposlenih na več kot 3.000. Ta nagli razvoj pa pomeni začetek izvajanja sprejetega dolgoročnega programa izgradnje avtomobilske industrije na Dolenjskem. Uresničujejo se načrti, ki jih je postavilo podjetje že na začetku svoje poti. Uspešno delovanje in nagel razvoj podjetja je rezultat začrtane poslovne politike. Doseženi uspehi so zasluga vodstva in celotnega delovnega kolektiva, zato zasluži podjetje vse priznanje.

NOVOLES: pot od skromne žage v Soteski do moderne tovarne s pomembnim izvozom

■ Novolesov razvoj je svojevrsten. Ustanovitev podjetja sega v leto 1945, ko je začela delati žaga v Soteski, uradna ustanovitev pa sega v leto 1954, ko se mu je pridružila še Tovarna lesnih izdelkov v Novem mestu. Takrat je imel žago s parketarno v Straži, žago v Soteski in tovarno drobnega pohištva v Novem mestu. Ob spoznanju, da je les dragocena surovina,

da jo je treba čim bolj načrtno oplemenititi z delom, je Novoles preraščal iz majhne tovarne v kombinat lesne industrije.

Ob uradni ustanovitvi so imeli nekaj nad 500 delavcev. 69 odst. vsega, kar so proizvajali, so bili žagarski proizvodi. Toda že takrat je njihov izvoz predstavljal 52,2 odst. celotne proizvodnje. V to obdobje sodi še spoznanje, da je treba tuji prodajati čim bolj dokončane izdelke. Inozemsko tržišče jim je bilo spodbuda za nadaljnjo usmeritev proizvodnje.

1959 je bila v Straži dograjena tovarna vezanih plošč. Izkoristili so manjvredni luščenec kot surovino za nov izdelek: šivane furnirske zaboje. Skoraj ob enakem številu zaposlenih in sorazmerno majhni naložbi v tovarno vezanih plošč se je Novolesova proizvodnja po vrednosti povečala za polovico.

1964 so bili v Straži, kjer se je osredotočila večina Novolesovih obratov, dograjeni novi proizvodni prostori za tovarno drobnega pohištva. Zagotovili so si pogoje za nemoten razvoj končnega izdelka — drobnega pohištva. Novolesov kolektiv se je povečal za polovico, vrednost proizvodnje pa je že 3,3-krat večja kot ob ustanovitvi.

Podjetje je izdelalo natančen program za nadaljnji razvoj. Že lani so začeli z obširnimi naložbami v skupni vrednosti okoli 25 milijonov dinarjev. Nova, sodobna žaga, sodobnejša strojna oprema za tovarno drobnega pohištva, tovarno vezanih plošč in tovarno stilnega pohištva bodo v teh obratih proizvodnjo podvojili in bo ob dvakrat večjem številu zaposlenih desetkrat večja kot leta 1954. Ustvarjeni bodo pogoji za še večji izvoz, za večje osebne dohodke, za večjo akumulativnost Novolesove proizvodnje.

Ob vseh načrtih za razvoj proizvodnje pa v Novolesu niso zanemarili izobraževanja zaposlenih. Večletno načrtno štipendiranje in izobraževalno delo sta pripomogla, da imajo v Novolesu 110 strokovnjakov z visoko, višjo in srednjo izobrazbo. Na rednem lesnem oddelku tehniške srednje šole pa se letos šola 34 dijakov, bodočih usposobljenih strokovnjakov.

V tujini so Novolesovo delo spoznali in spremljali več kot desetletje. Prepričljivi podatki o rasti njegove proizvodnje in o njegovih sodobnih prizadevanjih so pripomogli k odločitvi, da je Mednarodna banka za obnovo in razvoj odobrila 850.000 dolarjev investicijskega posojila. Izvozu je namenjeno 53,3 odst. celotne Novolesove proizvodnje. Kljub izredno hudi konkurenci na svetovnem trgu Novoles ves čas skoraj v celoti izvažal na Zahod. Končni izdelki so zastopani

kar s 65,4 odst., polkončni pa s 34,6 odst. Med polkončnimi izdelki pa je 50 odstotkov vezanih plošč.

Vse to dokazuje, da je Novoles v svojih prizadevanjih dejansko težil k proizvodnji, ki bo na domači, predvsem pa na tuji trg dajala izdelke, ki bodo kar najbolj oplemeniteni z delom.

Pri vseh naložbah je več kot polovico denarja uporabljal za strojno opremo. Ob istočasnih prizadevanjih za večjo gospodarnost in rentabilnost poslovanja je zdaj pred končno ostvaritvijo ciljev, ki so dolga leta bili skoraj neuresničljivi.

Nagli razvoj podjetja in uspešno poslovanje zlasti v času reforme sta rezultat prizadevanja strokovnega vodstva in trdega dela celotnega kolektiva, ki prav gotovo zasluži priznanje.

Pomen DOLENJSKEGA MUZEJA za slovenski kulturni prostor

■ Dolenjski muzej praznuje devetnajsto obletnico ustanovitve. V tem obdobju se je razvil v kulturno institucijo, ki ni pomembna le za občino Novo mesto, za našo Dolenjsko, pač pa se vključuje med kulturno pomembne ustanove celotne Slovenije.

Pred 16 leti so bile ob prvem praznovanju praznika Novega mesta, 29. oktobra 1953, prikazane javnosti prve muzejske zbirke v obnovljenem poslopju stare Križatije. Tedaj je muzejskim zbirkam služilo pet prostorov. Muzejske zbirke so obsegale področja kulturnozgodovinskega značaja, arheološko zbirko in zbirko NOV.

V šestnajstih letih se je prostorski fond zelo povečal in so danes muzejske zbirke razstavljene v treh poslopih, ki so vsa pridobljena namensko za potrebe muzeja.

V poslopju obnovljene nekdanje Križatije so razstavljene zgodovinske in kulturnozgodovinske zbirke ter arheološke najdbe. Za hranjenje in razstavljanje zgodovinskega gradiva NOV služi v neposredni bližini dokupljeno in obnovljeno poslopje, ki skupno s poslopjem Dolenjske galerije in s prvotnim muzejem v obnovljeni Križatiji oblikuje lepo zaokroženo skupino zgradb Dolenjskega muzeja. Dolenjska galerija je bila na novo zgrajena 1965 za stalne in občasne razstave likovnih ustvarjalcev. Muzejski prostori so se v tem obdobju povečali od 364 m², kolikor jih je bilo 1954, na 895 m² v letu 1969.

V depojih je zbranih veliko muzejskih predmetov, poleg teh pa je tudi zbirka etnografskega značaja,

zbirka izdelkov nekdanje fužine na Dvoru, zbirajo pa tudi že gradivo za bodočo prirodoslovno zbirko. Ob ustanovitvi je imel muzej 1212 hranjenih in razstavljenih predmetov, danes pa jih ima do 8000, od teh do 3.000 arheoloških, nad 1800 kulturnozgodovinskih, nad 1700 zgodovinskih predmetov ter do 500 umetniških del.

Dolenjski muzej zbira in ureja tudi arhivsko gradivo — največ je gradiva upravnih organov, delovnih organizacij, področja družbenih dejavnosti in raznih organizacij. Iz prvotne gomile papirjev urejujejo arhiv tako, da bo služil v študijske namene.

Dolenjska galerija je za Novo mesto in širšo okolico zelo važna kulturna institucija, v kateri se manifestira umetniško ustvarjanje domačih in tujih umetnikov.

Posebno poslanstvo pa je opravil v zadnjem obdobju arheološki oddelek Dolenjskega muzeja. Z arheološkimi izkopavanji, bogatimi zgodovinskimi najdbami ter znanstvenimi razpravami v raznih strokovnih publikacijah je Novo mesto vzbudilo veliko zanimanje slovenske javnosti in mednarodnih strokovnih krogov. Strokovni delavci s področja arheologije pri nas in v inozemstvu so začeli plodno sodelovati.

Dolenjski muzej opravljavažno vzgojnoizobraževalno poslanstvo s prirejanjem stalnih in občasnih razstav, s predavanji in z drugimi oblikami posredovanja znanja in vzgoje.

Zgodovinsko važna vloga Dolenjskega muzeja je tudi hranjenje spominov iz najnovejše zgodovine NOV in razvijanje tradicij NOV, posebno med mlado generacijo. V ta namen je muzej organiziral poleg osrednje muzejske zbirke NOV v Novem mestu tudi krajevne in nič manj pomembne zbirke — za območje pod Gorjanci v Pletterjah, za območje topliškega sektorja pa v Dolenjskih Toplicah.

Dolenjski muzej je v času svojega obstoja poleg stalnih muzejskih zbirk uredil še vrsto občasnih razstav. Od teh je bilo 14 arheološkega, zgodovinskega in etnografskega značaja ali razstav o pomembnih osebnostih (izumitelj Josef Ressel, pomorščak Anton Dolenc, Primčeva Julija, skladatelj Marjan Kozina), 11 razstav iz obdobja naprednega gibanja, osvobodilnega boja in revolucije, 46 umetniških razstav in 15 razstav, na katerih so bili prikazani rezultati likovnega pouka na naših in okoliških šolah, slikarski izdelki s srečanj mladih ob zletih bratstva in edinstva, razstave fotokluba, filatelistov itd.

Muzej in vse te razstave si je do zdaj ogledalo nad 200.000 obisko-

valcev, od katerih je bilo nad 100 tisoč šolske mladine iz vse Slovenije ter iz drugih republik. Stalno raste tudi obisk inozemskih obiskovalcev, bodisi da so to turisti, ki so na prehod, ali strokovnjaki in znanstveniki, ki prihajajo v muzej prav zaradi rezultatov raziskovalnega in znanstvenega dela Dolenjskega muzeja.

Obširno je tudi publicistično delo članov muzejske delovne skupnosti, ki so v teku let objavili bodisi v samostojnih knjižnih izdajah ali razpravah in člankih v znanstvenih revijah in zbornikih ter v periodičnem tisku nad 50 sestavkov s področja arheologije, večje število zgodovinskih in kulturnozgodovinskih člankov in razprav ter nad 100 člankov in razprav ter troje samostojnih knjižnih publikacij iz zgodovine osvobodilnega boja.

Za vso to bogato dejavnost zasluži Dolenjski muzej največje priznanje občine Novo mesto — plaketo Novega mesta.

Dragoceno bogastvo ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE MIRANA JARCA

■ Študijsko knjižnico Mirana Jarca v Novem mestu je 1946 ustanovilo ministrstvo za prosveto in kulturo v Ljubljani z namenom, da zbira in hrani bibliotечно gradivo, da nudi v svojih prostorih vso potrebno literaturo iz zvrsti znanosti vsem, ki jo potrebujejo in se žele izobraževati; da prireja občasne knjižne razstave in da strokovno pomaga knjižničarstvu na območju knjižnice. Študijska knjižnica je postal matična knjižnica za občino Novo mesto.

Prve prostore je dobila knjižnica 1946 v osnovni šoli; od tam se je 1955 preselila v sedanjo knjižnično stavbo in 1967 je dobila še stavbo poleg knjižnice. Obe stavbi sta bili adaptirani za potrebe knjižnice.

Prvo bibliotечно gradivo je bil skromen knjižni fond iz okrajnih učiteljskih knjižnic v okrožju Novo mesto, ostali knjižni fond so bili dolžnostni izvodi, to je ves tisk, ki so ga tiskale slovenske tiskarne in so ga bile dolžne pošiljati tudi novomeški študijski knjižnici. Nadaljnji knjižni fond so bile knjige iz imovine bivših gradov, predvsem pa nakupi.

Ustanovitelske pravice študijske knjižnice ima danes občinska skupščina Novo mesto.

Za uresničevanje vseh nalog ima knjižnica na voljo bibliotечно gradivo in tri čitalnice. Bibliotечно gradivo vsebuje 70.864 knjig. Drugo gradivo (rokopisi, muzikalije, gra-

fika, tisk NOB, fototeka, diskoteka in drobni tisk) znese s knjigami vred 125.000 kosov. Knjižni fond obsega bogato zbirko slovenskega periodičnega tiska in vse pomembne slovenske knjige od konca protestantizma dalje. Za hitro informacijo vsakega obiskovalca ima knjižnica zelo bogato zbirko svetovnih enciklopedij, leksikonov in večjo zbirko slovarjev. Z medknjižnično izposojajo pa lahko posreduje vse, kar želi obiskovalec. Za zadnja tri leta ima knjižnica v bibliografiji Dolenjske zabeležen tudi najmanjši zapis, ki je izšel v periodiki, za prejšnja leta pa ima že ekscerpirane nekatere pomembnejše časopise.

Knjižnica ima zelo bogato rokopisno zbirko. Ta vsebuje rokopise od čbeličarja Jerneja Lavičnika, prek Trdine, Ketteja, Puglja, Vaštevov, Mirana Jarca do Pavla Zidarja. Omeniti je treba tudi grafično zbirko, ki obsega veliko zbirko ekslibrisov. Pomembna je tudi zbirka starih zemljevidov. Rast knjižnice bi bila najbolj razvidna iz omembe, da je ob ustanovitvi obstajal le dekret o imenovanju upravnika in prav nič drugega. Danes pa sodi knjižnica med najbogatejše študijske knjižnice v Sloveniji.

Od ustanovitve do danes je knjižnično gradivo uporabilo 183.115 bralcev in je prebralo 425.940 knjig, rokopisov, muzikalij in drugega bibliotječnega gradiva.

Knjižnica je priredila 166 knjižnih predstav v svojih in drugih prostorih. Kadar je razstava vsebovala osebnost ali obdobje iz šolskega učnega programa, je postala razstava važno učilo. Po približni oceni si je vse razstave ogledalo več kot pol milijona obiskovalcev. Nekatere razstave je knjižnica prenesla tudi v druge kraje, kot v Ljubljano, Maribor, Trebnje, na Muljavo, v Kostanjevico in Metliko, ter posodila svoje gradivo sorodnim ustanovam ob prirejanju njihovih razstav.

V sodelovanju z občinsko skupščino Novo mesto in krajevnimi skupnostmi sodeluje pri ustanavljanju in obnovitvi ljudskih knjižnic. Leta 1961, ko je začela študijska knjižnica kot matična knjižnica organizirano s to dejavnostjo, je bilo v 14 ljudskih knjižnicah 13.090 knjig, danes pa je v 16 ljudskih knjižnicah 32.460 knjig, kar je dvainpolkratni prirastek.

In ne nazadnje moramo omeniti še veliko dejavnost, ki jo opravlja pionirska knjižnica v sklopu samostojnih enot v študijski knjižnici. Ta deluje od leta 1964. Izposodila je 44.241 bralcem 55.171 knjig, priredila 19 tečajev tujih jezikov in matematike ter organizirala razne krožke, ki se jih je udeležilo 10.239 otrok.

Da bo prišla knjiga v sleherni vas v novomeški občini, pripravlja študijska knjižnica potujočo knjižnico, ki šteje 2201 knjigo.

Študijska knjižnica se je od ustanovitve razvila v pomembno kulturno-izobraževalno institucijo, ki opravlja svoje vzgojno-izobraževalno poslanstvo med mladino Dolenjske, ki se izobražuje v vseh vrstah šol, in med mladino, ki je že vključena v aktivno dejavnost raznih gospodarskih in drugih delovnih organizacij.

Študijska knjižnica nudi s svojim strokovnim in leposlovnim knjižnim fondom mnogo možnosti za izpopolnjevanje vseh občanov Dolenjske.

Za njeno vzgojno-izobraževalno poslanstvo in uspešno delo je prav, da se ji dodeli najvišje priznanje občine.

Deset plodnih let ZAVODA ZA IZOBRAŽEVANJE KADROV IN PRODUKTIVNOST DELA

■ Letos je preteklo deset let, odkar je bil ustanovljen Okrajni zavod za izobraževanje odraslih Novo mesto z namenom, da razvija, programira, organizira in pomaga delovnim organizacijam pri izobraževanju zaposlenih na območju sedmih občin Dolenjske in Spodnjega Posavja. V letu 1961 se je preimenoval v Zavod za izobraževanje kadrov in produktivnost dela Novo mesto in razširil svojo dejavnost na področje raziskav za potrebe gospodarstva in družbenih dejavnosti. V letu 1966 se je dokončno priključila k zavodu tudi novomeška delavska univerza.

Takratne razmere na Dolenjskem, relativno zaostalo gospodarstvo, slabo razvito strokovno šolstvo, veliko pomanjkanje in fluktuacija strokovno usposobljenih kadrov, slabi materialni in drugi pogoji za delo strokovnjakov so narokovale ustanovitve institucije, ki bi omogočala šolanje ter dopolnilno izobraževanje zaposlenih.

Cepprav za oceno uspešnosti delovanja izobraževalne institucije desetletno obdobje ne pomeni veliko, lahko trdimo, da je v tem času veliko pripomogla k našemu ekonomskemu, družbenemu in splošnemu kulturnemu razvoju.

Na zavodu je bilo poprečno osem strokovnih delavcev. Zavod ima organizacijo petih višjih in visokih šol. Z raznimi oblikami je omogočil izredni študij 358 vpisanim izrednim slušateljem, od katerih je danes diplomiralo nad 110, od tega samo na VKŠ 75 slušateljev.

trgovsko-industrijske zbornice iz Zagreba sreski načelniki iz Brežic in Krškega, zastopniki mnogih dolenskih in posavskih občin in drugi. Tudi s tega zborovanja so poslali ostro resolucijo v Beograd.

Enako zborovanje bi moralo biti 24. marca v Bistrici pri Mokrionogu, vendar je bilo preloženo, ker je odpovala tega dne v Beograd močna delegacija akcijskega odbora iz Ljubljane in zastopnikov dolenskih in posavskih občin. Ta je v naslednjih dneh obiskala predsednika vlade, prometnega ministra in njegovega pomočnika, to je načelnika oddelka za gradnjo prog finančnega in vojnega ministra ter ministra za gradnjo. Ker je dobila povsod najboljša zagotovila, nadaljnjih akcij ni bilo več.

Končno je le prišla odločitev: 12. aprila je poklical prometni minister inž. Vujić novinarje v svoj kabinet in jim izjavil, da je vlada Bogoljuba Jevtića določila dokončni program za gradnjo prog. V programu je bila pod točko 2 normalnotirna 13 km dolga proga Sentjanž-Sevnica z mostom čez Savo. Skupno je program obsegal sedem normalno in ozkotirnih prog v skupni dolžini 405 km ter železniški most čez Savo v Zagrebu. Hkrati je prometni minister povedal, da sekcije za delo na terenu že ustanovljajo, da pripravljajo elaborate za razpis del, ter poda nekatere utemeljitve za posamezne proge. Po tej objavi je zavladalo v Sloveniji veliko zadovoljstvo, posebno v prizadetih občinah, kjer so se mnogi nadejali dela in kruha.

Sekcija za gradnjo nove proge se priseli v Sevnico

In začelo se je — po 16 letih čakanja! — 23. aprila 1935 se je priselila iz Beograda v Sevnico novoustanovljena »Sekcija za gradnjo proge Sentjanž-Sevnica«. Njen šef je bil slovenski rojak inž. Edo Premk. Sekcija je imela več inženirjev, tehnikov in nekaj pomožnega osebja ter vso potrebno tehnično opremo. Naselila se je v stranskih prostorih tedanjega hotela »Triglava« nasproti železniške postaje.

Že v naslednjih dneh je pričela delati na terenu, kar pa je bilo težje, kot so pričakovali. Progo je 1921 trasiral inž. R. Kavčič. Na podlagi njegovih podatkov je 1928 po nalogu prometnega ministrstva zaključilo progo beograjsko podjetje »Inž. Andjelković« in sicer kot lokalno progo. Vendar od starega količenja ni bilo nikjer več niti sledu, tudi operativni poligon od trasiranja leta 1921 na terenu ni več obstajal. Zato je morala sekcija začeti popolnoma na novo z vsemi meritvami, trasiranjem, količenjem izdelovanjem profilov in načrtov. Progo so sedaj po nalogu pomočnika ministra inž. Vaskovića trasirali in gradili kot glavno progo II. reda, ki bo zmogla prevzeti ves tranzitni promet sever — morje. Gradbeni stroški se s to spremembo niso bistveno zvečali. Trasirali so od Tržišča, od priključka na staro šentjansko progo, proti Sevnici. Hriboviti, skalnati, močno zaraščeni in nepregledni teren z mnogimi krivinami in pa spomladansko deževje so delo

močno ovirali, tako da licitacije niso mogli izvršiti konec junija, kot so predvidevali; ta je bila za prvi odsek proge v dolžini 8752 m in dodatnih 750 m 25. septembra 1935. Od devetih ponudnikov je to progo kupilo gradbeno podjetje »Inž. Dukić in drug.« iz Ljubljane za 12.280.000 dinarjev. Predračunska vsota je bila 17.816.700 dinarjev. Uradni obhod proge z razlstitvenim postopkom in vodopravno razpravo je bil od 16. do 19. oktobra. Hkrati so se tudi že začela dela na progi, vendar so prek zime in zgodnje pomladi opravili le pripravljalna dela, postavljali barake in dovažali material.

V drugem letu je progo gradilo že 1200 delavcev

Naslednje leto, 1936, je delo zaživele, posebno ko je pri licitaciji drugega odseka proge od Boštanj, ki je bil dolg okrog 1800 m, 12. avgusta prevzel tudi ta odsek podjetje »Dukić«. Tedaj je bilo zaposlenih na progi že 1200 delavcev, večinoma domačinov, le okrog 350 je bilo Hrvatov iz Like. Delah so vzdolž vse proge in vrtali več predorov naenkrat. Dvigali so se nasipi, oporni zidovi in mostovi, rasle so nove stavbe, postaje in čuvajnice. Podjetje je gradilo samo spodnji ustroj in objekte, gornji ustroj, to je gramozno gredo, prage in tračnice je položila 1938 ljubljanska železniška direkcija v svoji reži. Vsa dela je ves čas uspešno vodil glavni inženir pod-

Pogled na možni most pri gradnji železniškega mosta čez Savo v Sevnici (Foto: Živković, 30. oktobra 1937, last B. Milosta)

Zavod uspešno sodeluje z osmi mi šolami druge stopnje. V 54 oddelkih je omogočil izredni študij 450 delavcem, od katerih je do danes uspešno dokončalo 113.

V sodelovanju z osnovno šolo Katje Rupena je zavod organiziral pouk v 21 oddelkih osnovne šole za odrasle s skupaj 394 vpisanimi učenci. Od teh je dokončalo osemletko 67 učencev.

V 59 tečajih tujih jezikov po intenzivni AV metodi je bilo 797 slušateljev.

Za širše in konkretne potrebe posameznih delovnih organizacij je zavod opravil 568 seminarjev, tečajev in predavanj s področja strokovnega, družbeno-ekonomskega in splošnega izobraževanja.

Ceprav je bilo težišče na izobraževanju zaposlenih, je zavod dosegel lepe uspehe tudi pri proučevanju in organizaciji dela. Po naročilu delovnih organizacij in družbeno-političnih skupnosti je izdelal 66 večjih raziskav, študij, analiz, predlogov in projektov.

Danes se vedno bolj uveljavljajo nove organizacijske oblike izobraževanja, zlasti ko si prizadevamo doseči višjo stopnjo gospodarske rasti. Gospodarska in družbena reforma je zaostrela zahteve po učinkovitejšem izobraževanju in vzgoji, ki mora biti organsko povezana z našim celotnim razvojem. Nedvomno lahko trdimo, da je zavod s svojo dejavnostjo prispeval pomemben delež k hitrejšemu razvoju Dolenjske. To pa je dosegel, ker je bil organizator sodobnih oblik izobraževanja zaposlenih, ker je bil koordinator, predvsem pa mobilizator naprednih pobud, pripravljenosti delovnih organizacij, družbeno-političnih faktorjev, šolskih zavodov in institucij po vsej Sloveniji in končno posameznikov.

Prav zato zasluži zavod za svoje delo javno priznanje.

V sicer kratki obrazložitvi niso navedeni vsi uspehi, ki so jih dosegle delovne organizacije, ki jih predlagamo, da se jim podeli plaketa Novega mesta. Vendar pa sem prepričan, da so vam dosežki in uspehi teh organizacij tudi sicer znani.

Franc Beg

31 LET PROGE ŠENTJANŽ-SEVNICA

8. decembra 1969 je preteklo 31 let od slovesne otvoritve proge Šentjanž-Sevnica. Pravilno bi se sicer moralo glasiti: proge Sevnica-Tržišče, ker se je nova proga pri Tržišču z novo postajo priključila k dotedanji progi Trebnje-Sentjanž. Vendar so se pod gornjim imenom borili za to progo, pod tem nazivom so jo uradno obravnavali, uzakonili in gradili. Pa si oglejmo nekoliko njeno predzgodovino in nastanek.

Že v Avstriji so se pojavljale težnje po graditvi te železniške zveze, vendar dunajska vlada ni imela poslušna za potrebe slovenskih pokrajin. Ko je rapalska pogodba odrezala Slovenijo od morja, je postalo vprašanje zveze Slovenije z morjem eno izmed najbolj perečih vprašanj naše ožje domovine in je izzvalo številna načrtovanja. Od sedmih predlaganih smeri je bila po večletnih raziskavah, študijah, dokazovanjih in ostrih polemikah končno osvojena proga Sevnica-Sentjanž v dolžini 13 km s priključkom Črnomelj-Jadrc-Vrbovsko (okrog 43 kilometrov) in proga Kočevje-Jadrc-Vrbovsko (okrog 58 km), to je Klodič-Hrovat-Kavčičeva smer. Prva dva odcepa bi služila severni in vzhodni Sloveniji, slednji pa največ zahodnim predelom.

Proga Sevnica-Sentjanž naj bi po najkrajši poti povezovala Dolenjsko s Stajersko in dolenjske proge z glavno prometno žilo Ljubljana-Beograd. V zvezi s progo Črnomelj-Vrbovsko in po rekonstrukciji dolenjske proge od Trebnjega do Črnomlja naj bi odprla najkrajšo pot za tranzitni promet s severa (Maribor, Avstrije in Češke) do Sušaka oziroma kvarnerskih luk. S tem bi se razdalja Maribor-Sušak skrajšala za 76 km. Hkrati naj bi služila kot pomožna ali obvozna proga za relacijo Ljubljana-Zagreb, če bi proga Ljubljana-Zidani most iz kateregakoli vzroka postala začasno neuporabna.

Šestnajst let mučnega čakanja in — obljub ...

Toda pot do uresnitve teh načrtov je bila zelo dolga. Na prvi železniški konferenci maja 1920 v Beogradu, kjer naj bi izdelali načrt za jugoslovansko železniško omrežje, je delegacija iz Slovenije v svojem predlogu to progo postavila na četrto mesto, toda ob zaključku konferenca tej progi ni priznala prioritete.

V zakonu o Blairovem posojilu za gradnjo železnice je bila zajeta proga Šentjanž-Sevnica v tretji skupini prog. Iz posojila so ji namenili 2 milijona dolarjev. Vendar ni prišlo niti do gradnje niti do razpisa del in so denar porabili drugje.

Na drugi železniški konferenci v Beogradu v jeseni 1926, na kateri so delegati iz Slovenije zastopali v glavnem iste predloge kot na prvi, so po končni razvrstitvi določili naši progi 26. mesto. Prišla je tudi v finančni zakon za leto 1927-1928, toda tudi tokrat so odtekla sredstva drugam.

Leta 1930, ko je vlada z razpisom poverila gradnjo mnogih prog raznim inozemskim tvrdkam — na primer Battignolu — je bila v razpisu tudi proga Šentjanž-Sevnica s predračunsko vsoto 37 in pol milijona dinarjev. Edini ponudnik zanjo in za progo Koprivnica-Varaždin je bila domača tvrdka »Inž. Duklić in drugi«, vendar je takratni življenjski problem slovenskega gospodarstva ostal zopet nerešen.

Slovenska javnost, posebno pa gospodarski krogi, je vsa ta događanja budno spremljala in pogosto dvignila svoj glas. Najbolj aktiven je bil v teh prizadevanjih »Kulturno-gospodarski zbor« v Mokronogu, ki je že 8. maja 1919 objavil v časopisju obširno spomenico z zahtevo, da bi začeli čim preje graditi progo. Tudi druga osrednja gospodarska telesa, ustanove in oblastni organi so se pogosto oglašali z isto zahtevo. Ko pa je takratna vlada v začetku leta 1935 sklenila, da bo dala iz notranjega posojila eno milijardo dinarjev za javna dela, je postala aktivnost vse večja.

Pripravišljna komisija »Akcijskega odbora za gradnjo proge Šentjanž-Sevnica« v Ljubljani je sklicala 17. februarja v Trebnjem manifestacijsko zborovanje. Pred nabito polno dvorano prosvetnega doma so govorili predsednik zbornice za trgovino, obrt in industrijo I. Jelačin (predsednik akcijskega odbora), novomeški župan dr. Režek, inž. Zupančič iz Mokronogvega, inž. M. Suklje (tajnik akcijskega odbora) in mnogi drugi. Odločno so zahtevali gradnjo proge in poslali resolucijo vsem oblastnikom v Beogradu. Izvoljen je bil tudi častni, izvršni in širši odbor »Akcijskega odbora«, ki je ustanovil svoje pododbove v Trebnjem in Sevnici. Podobno veliko manifestacijsko zborovanje je bilo 10. marca v Sevnici, kjer se je zbralo na Glavnem trgu do 3000 ljudi. Zbor je vodil župan F. Trupej. Poleg članov akcijskega odbora iz Ljubljane so se zbora udeležili tudi predsednik

trgovsko-industrijske zbornice iz Zagreba sreski načelniki iz Brežic in Krškega, zastopniki mnogih dolenskih in posavskih občin in drugi. Tudi s tega zborovanja so poslali ostro resolucijo v Beograd.

Enako zborovanje bi moralo biti 24. marca v Bistrici pri Mokrionogu, vendar je bilo preloženo, ker je odpovala tega dne v Beograd močna delegacija akcijskega odbora iz Ljubljane in zastopnikov dolenskih in posavskih občin. Ta je v naslednjih dneh obiskala predsednika vlade, prometnega ministra in njegovega pomočnika, to je načelnika oddelka za gradnjo prog, finančnega in vojnega ministra ter ministra za gradnjo. Ker je dobila povsod najboljša zagotovila, nadaljnjih akcij ni bilo več.

Končno je le prišla odločitev: 12. aprila je poklical prometni minister inž. Vujčić novinarje v svoj kabinet in jim izjavil, da je vlada Bogoljuba Jevtića določila dokončni program za gradnjo prog. V programu je bila pod točko 2 normalnotirna 13 km dolga proga, Sentjanž-Sevnica z mostom čez Savo. Skupno je program obsegal sedem normalno in ozkotirnih prog v skupni dolžini 405 km ter železniški most čez Savo v Zagrebu. Hkrati je prometni minister povedal, da sekcije za delo na terenu že ustanovljajo, da pripravljajo elaborate za razpis del, ter poda nekatere utemeljitve za posamezne proge. Po tej objavi je zavladalo v Sloveniji veliko zadovoljstvo, posebno v prizadetih občinah, kjer so se mnogi nadejali dela in kruha.

Sekcija za gradnjo nove proge se priseli v Sevnico

In začelo se je — po 16 letih čakanja! — 23. aprila 1935 se je priselila iz Beograda v Sevnico novoustanovljena »Sekcija za gradnjo proge Sentjanž-Sevnica«. Njen šef je bil slovenski rojak inž. Edo Premk. Sekcija je imela več inženirjev, tehnikov in nekaj pomožnega osebja ter vso potrebno tehnično opremo. Naselila se je v stranskih prostorih tedanjega hotela »Triglava« nasproti železniške postaje.

Že v naslednjih dneh je pričela delati na terenu, kar pa je bilo težje, kot so pričakovali. Progo je 1921 trasiral inž. R. Kavčič. Na podlagi njegovih podatkov je 1928 po nalogu prometnega ministrstva zaključilo progo beograjsko podjetje »Inž. Andjelković« in sicer kot lokalno progo. Vendar od starega količanja ni bilo nikjer več niti sledu, tudi operativni poligon od trasiranja leta 1921 na terenu ni več obstajal. Zato je morala sekcija začeti popolnoma na novo z vsemi meritvami, trasiranjem, količenjem, izdelovanjem profilov in načrtov. Progo so sedaj po nalogu pomočnika ministra inž. Vaskovića trasirali in gradili kot glavno progo II. reda, ki bo zmogla prevzeti ves tranzitni promet sever — morje. Gradbeni stroški se s to spremembo niso bistveno zvečali. Trasirali so od Tržišča, od priključka na staro šentjansko progo, proti Sevnici. Hriboviti, skalnati, močno zaraščeni in nepregledni teren z mnogimi krivinami in pa spomladansko deževje so delo

močno ovirali, tako da licitacije niso mogli izvršiti konec junija, kot so predvidevali; ta je bila za prvi odsek proge v dolžini 8752 m in dodatnih 750 m 25. septembra 1935. Od devetih ponudnikov je to progo kupilo gradbeno podjetje »Inž. Dukić in drug« iz Ljubljane za 12.280.000 dinarjev. Predračunska vsota je bila 17.816.700 dinarjev. Uradni obhod proge z razlastitvenim postopkom in vodopravno razpravo je bil od 16. do 19. oktobra. Hkrati so se tudi že začela dela na progi, vendar so prek zime in zgodnje pomladi opravili le pripravljala dela, postavljali barake in dovažali material.

V drugem letu je progo gradilo že 1200 delavcev

Naslednje leto, 1936, je delo zaživele, posebno ko je pri licitaciji drugega odseka proge od Boštanj, ki je bil dolg okrog 1800 m, 12. avgusta prevzel tudi ta odsek podjetje »Dukić«. Tedaj je bilo zaposlenih na progi že 1200 delavcev, večinoma domačinov, le okrog 350 je bio Hrvatov iz Like. Delah so vzdolž vse proge in vrtali več predorov naenkrat. Dvigali so se nasipi, oporni zidovi in mostovi, rasle so nove stavbe, postaje in čuvajnice. Podjetje je gradilo samo spodnji ustroj in objekte, gornji ustroj, to je gramozno gredo, prage in tračnice je položila 1938 ljubljanska železniška direkcija v svoji režiji. Vsa dela je ves čas uspešno vodil glavni inženir pod-

Pogled na pomožni most pri gradnji železniškega mosta čez Savo v Sevnici (Foto: Živković, 30. oktobra 1937, last B. Milosta)

Jetja Ahlfeld in so jih v roku — 18 mesecev, po licitaciji — končali. Šef sekcije inž. Premk in njegov namestnik inž. Poljanšek sta imela z nadzorom, pregledom in prevzemom izvršnih del polne roke dela.

Zaposleni delavci so bili primerno oskrbovani. Imeli so svoja bivališča in menze. Za tri obroke hrane so plačali 6 do 8 dinarjev dnevno, za posteljo pa 1 dinar. Prvotno so prejeli 2,5 dinarja na uro, z nekajdnevno stavko proti jeseni pa so si izposlovali 3 dinarje na uro. Poklicni delavci, tesarji, zidarji, minarji in drugi so prejeli po 5 dinarjev na uro. Delali pa so pretežno po 10 ur na dan.

Gradbena sekcija je imela od prometnega ministrstva nalogo, naj izdela tudi projekt za savski most. Vse opornike naj bi izdelali za širino dvojnega mostu, to je železniskega in cestnega. Delegacija akcijskega odbora, ki je bila marca 1935 v Beogradu, je namreč prosila, naj bi gradili istočasno dvojni, kombinirani most, ker je stari, lesen cestni most propadal in ga je le to prej narasla Sava tretjino odnesla. Naleteli so na razumevanje. Minister za gradnje dr. Kožulj je obljubil 2 milijona dinarjev, drugo pa naj bi prispevala banovina. Pač pa so nekateri gospodarstveniki iz Studenca pa tudi nekateri iz Sevnice v Beogradu protestirali proti temu, češ da jim bo most odmaknjen in pot v središče podaljšana. Seveda so v Beogradu radi ustregli tem željam, saj so si prihranili lepe milijončke. Sekcija je izdelovala tudi načrt za železobetonski most, vendar je stanje pokazalo, da bo moralo ostati pri železni konstrukciji. Projektant mostu je bil inž. Ivkovič. Pripravljalna dela za most so se zavlekla tudi zato, ker se niso mogli odločiti, ali bi na levem bregu Save zgradili prometni trikot za direkten uvoz iz smeri Zidani most ali ne. Negativna odločitev je padla šele na posvetovanju 3. februarja 1937.

Kljub temu je prišlo v začetku leta 1937 do licitacije. Gradbena dela so oddali podjetju »Jelšingrad« iz Šmarja pri Jelšah za okrog 3.700.000 dinarjev, železno konstrukcijo pa je prevzela »Splošna stavbna družba« iz Maribora za okrog 4 in pol milijona dinarjev.

14 in več metrov pod gladino Save

Podjetje »Jelšingrad« je začelo pripravljati dela julija 1937. Gradnja je bila sorazmerno draga, vendar so poskusna vrtanja v savski strugi pokazala, da bo treba s temelji iti v globine. Opornike je bilo zato treba graditi s kesoni. Najprej so zgradili lesen pomožni most čez Savo, na mestih odpornikov po močne odre, med katerimi so spustili kesone na dno struge. V teh kesonih, ki so imeli na vrhu prehodno rabino in so se polagoma pogrezali v dno struge, kolikor so spodaj odkopali materiala, so delali delavci pod pritiskom 2 in pol atmo-

sphere v treh izmenah neprekinjeno, noč in dan. Bili so samo domačini in najboljše plačani, dobili so 5 in pol dinarja na uro. Dva kompresorja na bregu sta stalno vzdrževala tlak v kesonih. Pogon je bil električen in drag, saj so porabili po 16 do 18.000 kWh na mesec. Kakor so se kesoni pogrezali, so rasli na njih betonski oporniki, ki so jih hrvaški kamnoseki sproti oblagali s klesanimi granitnimi kockami iz Arandjelovca. Pri levem rečnem oporniku so dosegli trdna tla šele 14 in pol metrov pod vodno gladino, pri desnem rečnem oporniku pa 1 meter prej. Stranski opornik na levem bregu je zadel na trdna tla 12 metrov pod vodno gladino, na desnem bregu pa le 5 m. Kako obširno je bilo delo, ki ga je vodil za Jelšingrad njen glavni inženir Zivkovič, povedo številke: porabili so 3000 kubičnih metrov betona, kamnoseki so oklesali nad 800 kubičnih metrov granita, lesa za pomožni most in odre so porabili nad 40 vagonov.

Avgusta 1938 so bili oporniki narejeni in takrat je začela »Splošna stavbna družba« iz Maribora montirati železne konstrukcije. Pojavilo se je novo vprašanje: ker niso gradili dvojnega mostu, so zainteresirani v Šmarju in Boštanju zahtevali brv za pešce. V Šmarju so bile tri večje industrije, delovna sila pa v glavnem z druge strani Save. Začele so se peticije pogajanja, načrtovanja, proračuni, toda investitor in projektant nista bila za to, da bi med gradnjo spreminjali načrte.

Sevniški župan F. Trupej in boštanski poslanec A. Dermelj sta se odpravila v Beograd, da bi izposlovala brv. Nihče ni hotel reči končnega »da«, obljubili pa so jima, da bodo stvar preverili in naknadno odločili. Z neprestanim pritoževanjem, pojasnjevanjem in dokazovanjem je takratni šef postaje dosegel, da je oddelek za gradnjo železnice v Beogradu le pristal na brv. 20. 10. 1938 je prispelo pritrdilno sporočilo v Sevnico. To je bilo še pravčasno in brv so prikovali na skoraj dograjeni most. Z brvjo je bila pot od Boštanja do Šmarja skrajšana za več kot kilometer in pol.

Sredi novembra so opravljali še zadnja dela na mostu, na progi so že položili gornji ustroj ter opravljali še zadnje preizkušnje in čiščenja. Slovesna otvoritev je bila določena za 8. december. 2. decembra je vozil na progi komisijski poskusni vlak z dvema strojema in polno obremenitvijo. Most — na njem so poskusno vožnjo že prej opravili — proga in vsi objekti so preizkušnjo odlično prestali.

Praznični sevniški 8. december 1938

Malo meglenega, ne preveč hladnega zimskega dne, 8. 12. 1938, je bila Sevnica praznično odeta, posebno pa kolodvor in njegova okolica. Vsi so mrzlično delali, da bi bilo do otvorit-

ve vse nared. Določena je bila za ob pol treh popoldne. Ob priključku nove proge na zahodnem koncu postaje je stala tribuna za goste, okrašena z zelenjem in zastavami. Okrog nje in na nasprotni strani glavne proge se je ob napovedanem času trlo občinstva, saj je prihitela na slavo vsa Sevnica in vsa bližnja in daljna okolica. Nekaj minut predtem je prispel iz Ljubljane poseben vlak z vsemi visokimi funkcionarji, gosti in povabljenimi. Nekaj jih je prispelo že dopoldne iz zagrebške smeri.

Takoj nato se je začela slovesnost. Otvoril jo je sevniški župan F. Trupej, ki je v kratkem nagovoru poudaril namen dneva ter pozdravil goste in navzoče. Nato je imel slavnostni govor sevniški odvetnik dr. Rok Jesenko, potem pa je ministrski predsednik dr. M. Stojadinović prerezal trak, razpet čez progo. Ko je po takratnem običaju mariborski škof dr. Tomažič opravil svoje obrede, je bil otvoritveni ceremonij zaključen. Medtem je prispel zopet na slavnostni prostor poseben otvoritveni vlak, vstopili so funkcionarji in gostje in ob treh popoldne je krenil na progo vlak, ki ga je občinstvo živahno pozdravljalo pri odhodu in burno spremljalo na vseh postajah in postajališčih. 40 minut za njim je odpeljal dolg potniški vlak, v katerem se je lahko brezplačno vozil vsak, kdor je hotel na novo progo. V Trzinu so bili postavljeni za novo postajo šotori, založeni z raznimi dobrotami, in nastalo je kratko ljudsko rajanje. Ob 17. uri oziroma ob 17.40 sta vlaka odpeljala nazaj v Sevnico. Redni promet na progi se je začel.

Ob 18. uri je priredila železnica v Sevnici v takratnem Sokolskem domu večerjo, na katero je bilo po posebnem seznamu povabljenih 160 gostov. V slavnostnem vzdušju so se vrstile zdravice. Ob 20. uri in 40 minut pa je poseben vlak s funkcionarji in gosti odpeljal nazaj proti Ljubljani.

Med gradnjo je nosila vso težo dela postaja Sevnica, ker je bil tu sedež gradbene sekcije in vseh podjetij. Po priključitvi nove proge je bila tudi ta postaja povsem obnovljena. Namesto dotrajanih šestih kratkih je dobila 10 dolgih tirov, kurilnico z veliko električno okretnico in kot tretja postaja v državi in prva v Sloveniji je dobila elektrodinamično varnostno napravo.

Tudi za drugi odsek zveze z morjem, za progo Črnomelj—Vrbovsko, so se začela dela na terenu že maja 1939. Do izbruha vojne so bila gradbena dela dovršena do 40-odstotne vrednosti, na slovenski strani pa že tudi več. Med drugim je bil prebit in skoraj dovršen najdaljši predor Lovnik — dolg 2257 metrov. Vojna je dela prekinila. Ko je po vojni Slovenija dobila svojo obalo in pristo po prek Pivke na Reko, ta proga ni bila več nujno potrebna in del niso obnovili.

Proga Sevnica—Trzin pa že 30 let služi ljudstvu in splošna želja je, da je ne bi prehitro zapela šiba redukcije.

Bogomir Milost

POZABLJEN JUBILEJ

(Ob stoletnici rojstva zaslužnega rojaka dr. Ivana Oražna)

Dr. Ivan Oražen — mecen medicinske fakultete v Ljubljani.

Na Prešernovo, letos 8. februarja, je poteklo 100 let od rojstva enega naših najvidnejših rodoljubov in prijateljev ter dobrotnikov jugoslovanske študentske mladine, kostanjeviškega rojaka in prvega staroste jugoslovanskega sokolstva — dr. Ivana Oražna.

V naglici vsakodnevnih skrbi in nalog se dostikrat zgodi, da posvečamo preveč pozornosti raznim drobnjarijam, pri tem pa se pozabljamo oddolžiti tistim, ki so bili s svojo resnično požrtvovalnostjo in človečnostjo nekoč naši dobrotniki in svetli vzorniki.

Dr. Ivan Oražen se je rodil v Kostanjevici v Oražnovi hiši, danes tudi Oražnovi ulici št. 2, kjer so mu že pred vojsko vzdali spominsko ploščo. Bil je nezakonski otrok Ivane Oražen. Oče, predstojnik sodišča v Novem mestu, kjer je Ivana služila, ga ni priznal za svojega in je tako s svojo odločitvijo pustil materi sramoto, sinu pa senco v srcu, ki ga je spremljala vse življenje do dokumenta njegovega prezgodnjega nehanja — Oražnove oporoke, v kateri je zapisal:

»Vse svoje premoženje in nepremično premoženje zapuščam Medicinski fakulteti v Ljubljani, katera naj uporablja to premoženje za ustanovitev in vzdrževanje zavoda

»Oražnov dijaški doma«, v katerem naj dobe prosto stanovanje v prvi vrsti nezakonski, vbcgi medicinci slovenskega, srbskega in hrvaškega naroda, ki študirajo v Ljubljani.«

V Oražnovi družini je bilo več otrok: Peter, Ivana, Tona in Marija. Po domače so jim rekli pri Petrovih. Ker je gospodar mladi umri, vsi ostali, razen poštarice Marije pa so bili samski, je za tedanje razmere lepo premoženje podaroval Ivanin nezakonski sin, kasnejši doktor medicine — Ivan Oražen.

Kljub vsemu pa je bila Oražnova mladost dokaj bedna. Sam je pripovedoval, da je moral v mrzlih jesenskih jutrih na pašo v Krakovo bos, ker ni imel čevljev. Jutranja rosa pa je bila tako mrzla, da je na paši stopal v tople kravjake da si je tako vsaj malo ogrel premle noge.

Izredna nadarjenost dečka je bila tako izrazita, da so ga dali v Ljubljano v gimnazijo (1881—1888), ki jo je leta 1889 končal v Novem mestu in se potem napotil na Dunaj in Gradec, kjer je tudi promoviral kljub temu, da je študiral v hudem pomanjkanju in brez sleherne podpore.

Kot mlad zdravnik je služboval najprej v Ljubljani. Kmalu si je s svojim znanjem pridobil sloves odličnega zdravnika. Ker od revežev za svoje delo nikdar ni jemal honorarjev, je hkrati z glasom o njegovi izredni strokovnosti rasel tudi glas o izjemni človečnosti mla-

dega zdravnika. Na mah je postal spoštovana in ugledna osebnost, ki jo kot predstavnika Ljubljane 1908 to je v devetintridesetem letu njegove starosti, že srečamo v dežel-nem zboru, v letu 1906 pa je že bil ljubljanski občinski svetnik. Kot javni delavec se je potegoval za slovensko univerzo in večkrat posegal v tedanji slovenski kulturni prostor. Zavzel se je tudi za izboljšanje slovenskega kmetijstva, zlasti živinoreje in za ureditev razmer v prisilni delavnici.

Dr. Ivana Oražna je vse življenje preverala izbrušena nacionalna zavest, globoka socialnost in iskrena človečnost, kar je kot zdravnik in človek dokazal leta 1912, ko je v oktobru bil med redkimi slovenskimi zdravniki (Slajmer, Kranjec, Premrov), ki so šli ob izbruhu balkanske vojne reševati ranjene srbske borce, o čemer je napisal tudi knjigo spominov »Med ranjenimi srbskimi bratci« (SN 1912/13 in v podatku Ljb. 1913.) Ze leta 1907 je bil starosta slovenske sokolske zveze in prvi starosta Jugoslovanskega sokola.

Dr. Oražen je bil vse življenje napredno usmerjen. Kandidiral je kot član narodne napredne stranke. Podpiral je »Jutro«, ker je cenil revolucionarno protiaustrijsko pisanje. Ko so se jugoslovanski narodi združili v novo državo Jugoslavijo, je dr. Oražen prevzel vrsto odgovornih funkcij, ki jih je zvesto opravljal. Bil je zdravniški referent pri deželni vladi, po vojni pa načelnik zdravniškega oddelka.

Rojstna hiša dr. Ivana Oražna v Kostanjevici na Krki

Kot tak je poslal v rodno Kostanjevico tudi dolgoletnega kostanjeviškega zdravnika in izrednega človeka DR. IVANISEVIČA, ki je bil po rodu Dalmatinec in je ostal vse življenje cenjen in spoštovan Oražnovi Kostanjevici.

Rojstni kraj dr. Ivanu Oražnu ni bil le prazna beseda. Nikoli ga ni pozabil in se dostikrat na raznih položajih zavzemal zanj in bi tudi v tem pogledu lahko bil danes komu za vzgled. Zmeraj znova se je rad vračal v mesto ob Krki, besedoval s domačini, obiskoval bližnje gorice, v katerih je bil tudi njegov vinograd, se poleti kopal v Krki in sprehajal po okolici. Bil je radodiv, izredno lep, uglajen in vesel človek. Imel je veliko prijateljev in znancev, v njegovi hiši so bili redni gostje največji duhovi tedanjega časa na Slovenskem. Bil je intimni prijatelj pisatelja Frana Milčinskega, ministra Gregorja Zerjave in številnih drugih, ki so o počitnicah prihajali z njim tudi v Kostanjevico. V Ljubljani se je dr. Oražen seznanil z GENI DEJAK — AUER. Poročila sta se in živela v veliki ljubezni.

Soproga dr. Oražna je bila bolehalna in je kmalu umrla za sušico. Bila je plemenita žena in so jo tisti, ki so jo poznali, ohranili do današnjih dni v najlepšem spominu.

Kmalu po prvi svetovni vojni pa je slovensko javnost pretresla nenadna vest, da je dr. Ivan Oražen 11. marca 1921 nepričakovano umrl. Takrat je bil šef zdravniškega odseka za Slovenijo in Istro.

Dr. Oražen se je že v študentskih letih povezoval s študenti ostalih jugoslovanskih narodov. Posebno tesne stike je gojil s srbskimi rodoljubi in bil zato označen kot politično nezanesljiv. Toda Avstrija je k sreči zanesljivo razpadla in dr. Oražen je bil med uglednimi Jugoslovani tedanjega časa odlikovan z vrsto visokih položajev, na katerih je ostal do smrti osebno skromen in pošten.

12. maja 1927 je tedanje jugoslovansko ministrstvo za prosveto z odlokom ustanovilo »Oražnov dijaški dom«. Dr. Ivan Oražen je namreč potrdil svoj humanizem tudi z oporoko. Ob smrti je volil vse premoženje medicinski fakulteti ljubljanske univerze. Tega ni bilo malo, saj je bila razen velike trnadstropne hiše v Wolfovi ulici 12 v Ljubljani ter zajetnimi dvorišnimi stavbami te hiše na seznamu še enonadstropna hiša na Dolenjski cesti, zemljiška posest in hiša v Kostanjevici in veliko premičnin, dragocenih predmetov in nakita. Z izkupičkom zemljiške posesti je kuratorij »Oražnovega dijaškega doma« predelal poslopje v Wolfovi ulici in ga opremil z vsem potrebnim. V tem domu je nekaj časa do 60 visokošolcev dobivalo tudi brezplačno hrano. Revni stu-

Prednja in hrbtna stran medalje z dekanske verige — insignije medicinske fakultete v Ljubljani, nekdanji nakit iz zapuščine dr. I. Oražna

dentje so leta in leta dobivali v njem udobno stanovanje. Veliko teh študentov se je udeležilo osvobodilnega boja in zavzemajo danes najvidnejše položaje v naši družbi. Se danes odhajajo na delovna mesta iz tega doma premnogi medicinci, ki jim je Oražen — zdravnik in človek poskrbel streho nad glavo.

Veliko vrednost pa je dr. Oražen zapustil tudi v nakitu, ki je bil vse do nedavnega v varstvu »Oražnovega dijaškega doma«. Leta 1963 je bila v Gradcu slovesna proslava 100-letnice medicinske fakultete. Naš tedanji dekan je bil na proslavi skoraj edini, ki ni imel svečane toge, pokrivala ter dekanske verige. Fakultetna uprava je sklenila, da Oražnov nakit predela v insignije medicinske fakultete v Ljubljani. ING. ARH. BOGI POGACNIKOVA je iz skoraj nespremenjenih kosov nakita izdelala krasno insignijo, ki jo je prvi nosil dekan PROF. DR. JANEZ MILČINSKI leta 1964 v Mexico Cityju. Tako smo bili z Oražnovo pomočjo tudi v tem pogledu »evropeizirani« in vključeni v stoletno tradicijo zlahtnega akademskega ceremoniala. Na medalji insignije stoji z zlatimi črkami zapisano:

MRTVIM V SPOMIN, ŽIVIM V SPODBUDO! IZ ZAPUŠČINE DR. IVANA ORAŽNA NAMENILA MEDICINSKA FAKULTETA LETA 1965.

Priznati moramo, da so ob 100-letnici rojstva dr. Ivana Oražna vsi njegovi ideali enako živi kot nekoč.

Kdo si dandanes ne želi trdnega in trajnega prijateljstva med jugoslovanskimi narodi ob spoštovanju slovenske narodne samobitnosti in kulture? Kdo si more predstavljati prihodnost človeštva brez plemenitega humanizma? Marsikaj je danes uresničenega od tistega, kar je bilo Oražnu in njegovemu času le sen, marsikaj pa smo v sodobni družbi grdo skrotovičili in popačili, saj se dandanes prav na področju zdravstva nezdavno zapiramo v občinske in regionalne meje, kjer nista več edina in osrečujoča skrb ČLOVEK IN ČLOVEČNOST, marveč regionalna meja in zaslužek, ki mu v banalnem vsakdanjem jeziku pravimo »sredstva«. Pehanje za njimi nas je razčlovečilo, nam je vzelo čas za razmišljanje ter uživanje plodov človeške kulture in znanja. Kot vzgojitelj predobro vem, da se je to zgodilo zavoljo tega, ker vzgoja in oblikovanje človeka nista šli vzporedno s tehničnimi prizadevanji in dosežki, marveč smo prepogosto malikovali drugo in zapostavljali prvo. Človeštvo pa ne bo srečno vse dollej, dokler ne bomo zagotovili skladnega razvoja vseh tistih silnic, ki oblikujejo človeško zavest, osveščenost, znanje in dostojanstvo. Svetli primeri naše preteklosti, kakor je lik dr. Ivana Oražna, so nam lahko zanesljiv kačipot v prihodnost, zato jih nikar ne pozabimo.

Lado Smrekar

RENESANSA RENESANSE

Z ekipo zavoda za spomeniško varstvo po ribniški občini – Kulturnih zanimivosti je precej, denarja za njihovo vzdrževanje in obnovo pa premalo – Leta 1971 bo slavila Nova Štifta 300-letnico – V občini je prav gotovo še več kulturnih spomenikov, ki pa jih ni še nihče odkril – Strokovnjake je močno presenetila cerkva v Maršičih, ki je bila zgrajena že v 15. stoletju.

V ribniški občini je več kulturno zgodovinskih biserov. Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Ljubljana si prizadeva, da bi čimprej obnovili vsaj štiri: Marijino cerkev pri Novi Štifti, cerkev sv. Urha v Maršičih (obe že obnavljajo),

stari ortneški grad in njegovo kapelo sv. Jurija (še ne obnavljajo). Zanimanje za obnovo teh in še nekaterih drugih kulturno zgodovinskih spomenikov kaže tudi občinska skupščina, ki pa žal za te namene daje premalo denarja.

Marijina cerkev v Novi Štifti pri Ribnici, ki je slovenski in evropski kulturni biser (kot trdijo strokovnjaki), je bila dograjena 1671 in bptorej kmalu praznovala 300-letnico obstoja (Foto: Prime)

Med bajko in zgodovino

Cerkev v Novi Štifti pri Ribnici, posvečeno devici Mariji, so začeli graditi leta 1641, dokončali pa so jo 30 let pozneje.

Do njene gradnje je po ustnem izročilu (glej knjigo »Nova Štifta«, ki sta jo napisala Anton Skubic in dr. Franc Trdan, izšla pa je leta 1941) prišlo tako:

»Na Brinovem hribu se je nekoč prikazala Marija pobožnemu kmetu Matiju Furlanu iz vasi Sušje in mu naročila, naj Njej v čast postavi cerkev. Pokazala mu je tudi mesto cerkve in njen načrt. Verni mož je ubogal in nemudoma ponesel Marijino naročilo v ribniški grad... Pa je slabo naletel. Ker so mislili, da se mu najbrž v glavi meša, so ga vtaknili v ječo, da bi se tam spametoval.« (»Nova Štifta«, stran 12 in 13).

Nato so se začeli čudeži. Grajski valpet, ki je Furlana v ječo peljal, je oslepel. Grajski gospodje so se ustrašili kazni božje, izpustili Furlana, dovolili zidavo cerkve, celo sami za zidavo prispevali — in valpet je spet spregledal...«

Kronist Janez Gregorij Dolničar pa trdi nekoliko drugače. Kjer stoji danes Nova Štifta, je že leta 1483 stala majhna Marijina cerkev, oziroma kapelica. Okoličani so vzljubili Marijino podobo in začeli k njej romati.« (»Nova Štifta« stran 13).

Spet drugi viri trdijo (»Nova Štifta« str. 14), da so ljudje v začetku 17. stoletja večkrat opazili na Brinovem vrhu (podobno kot danes leteče krožnike) različne luči. Ko je to zvedel ribniški graščak grof Jurij Jakob Kiselj, je sklenil tam Materi božji v čast postaviti cerkev. Predno pa je začel z gradnjo, je seveda zaprosil za »gradbeno dovoljenje« oglejskega patriarha Marka Gradovnika in ga 31. marca 1640 tudi dobil. Seveda so bili v njem navedeni tudi patriarhovi pogoji.

Med gradnjo je prihajalo do raznih »kadrovskih« sprememb, zapletljajev, pomanjkanja denarja, vojn, sprememb meja itd. Zato je bilo treba pisati nove prošnje patriarhu, tokrat preko posrednika profesorja Jakoba Goseta. Navade pa so bile že takrat precej podobne današnjim. Posrednik je pisal baronu Trileku, nasledniku grofa Kislja, 15. januarja 1651 tudi tole:

»... Vaše gospodstvo naj ve, da bi bilo prav, ako bi presvetlemu monsinjorju patriarhu izkazali hvaležno vdano kakšno vljudnostjo, kakor bi na primer bila ali suho sadje, ali jeziki ali ljubljanski piškoti. Kar pa jaz namišljam, ni

morda, kakor bi Presvetli to zahteval. (»Nova Stifita« str. 24)

Seveda je patriarh »vljudnost« tudi dobil, kar potrjuje posredniško pismo z dne 19. aprila 1651, kjer med drugim piše:

»... Zahvaljujem se vam tudi v imenu presvetlega mons. patriarha in kneza, ki ni zavrnil daril, dasi je vedno pripravljen deliti milosti, ne da bi za to pričakoval plačila.« (»Nova Stifita« str. 25)

Duhovnik čarovnik

Cerkev je bila dograjena 1671. Prav gotovo je bila za tiste čase (in je še danes) nekaj izrednega. V njeni arhitekturi se mešajo vplivi gotike, renesanse in baroka. Čudoviti so zlati oltarji, rezbarije, plastike, slike in freske.

Zgodovina cerkve je zelo zanimiva. Med njenimi stalnimi duhovniki je bil tudi Mihael Lamut, »ki je vodil Novo Stifto v letih 1698 do 1701«. Vendar pa ne najdemo njegovega imena v mislu iz leta 1708. Molč neznanega pisca nam razloži zadnja ribniška čarovniška pravda, v katero je bil zapleten tudi novostifitski vikar Mihael Lamut. Marija Sušarkova (Češarkova, op. pis.), ki je bila 11. maja 1701 v Ribnici na grmadi sežgana, je namreč med sodniško obravnavo kričevno obdolžila in izjavila, da je na Kleku med drugimi videla tudi »Mihaela Lamuta, duhovnika in beneficiata pri Novi Stifiti«. Ta izjava je bila zanj usodna... Zato je (ker ga je čakala grmada, op. pis.) rajši od Nove Stifte pobegnil skozi

skrivna vrata, ki so jih ljudje še dolgo potem nazivali »farska vrata«, in so vodila na spodnji strani župnišča na vrt... in je odšel v svoj rojstni kraj Črnomelj, da se je tako rešil iz območja ribniške krvave rihte.« (»Nova Stifita« od str. 33 do 36).

V kasnejših letih so se menjali cerkveni predstojniki, grofje in vladarji, ki so bili veri in še posebno češčenju Marije naklonjeni ali pa ne.

Ljudje so k Novi Stifiti romali iz vseh koncev in krajev (romanski oziroma božjepotni turizem!). K cerkvi je prihajalo vedno več sejmarjev in kramarjev, ki so tu prodajali. Graščinski so imeli od sejmarjev pravico pobirati davek, toda zaradi velike množice se je marsikdo izmaknil plačilu, ker grajskim ni bilo prav in so Novo Stifto 27. maja 1795 zatožili Okrožnemu uradu:

»... Od nekdanj se tam vrše... shodi, h katerim vre ljudstvo v neverjetni množini... dogaja se tudi preveč graje vrednega in protipostavnega. Preteklo binkošno nedeljo je bil posebno slovesen dan, nad 2000 mer vina se je tam požrlo, kakor kaže seznam vinskega daca. Češ črede ščetinarjev so prignali na prodaj, kramarji so prihajali brez konca in kraja in so prodajali vsakovrstno blago za kmeta, tako, da je imela Nova Stifita bolj videz letnega sejma kot zbirališče pobožnih ljudi. Grajsko županstvo in sodišče... nista mogla zlepa ničesar opraviti, previdnost pa je odsvetovala, da bi se v takih razmerah rabila sila... (»Nova Stifita«, str. 73 in 74).

V tej pritožbi je bilo predlagano, naj se prepove maša ob nedeljah in praznikih. Ko pa je 22. julija 1795 udarila v zvonik strela, najemnik graščine Anton Rudež ni dovolil popravila in je celo zahteval, da cerkev podro.

Odnos med gradom in cerkvijo je bil pogosto zelo napet. V knjigi »Nova Stifita« beremo na strani 77:

»Jernej Avsec, grajski oskrbnik in sodnik, ki je bil v mladih letih veren in pobožen, je pozneje prišel ob vero. Na praznik Marijinega Spočetja je jahal mimo Nove Stifte v Loški potok, da bi tam davke izterjal. Ko so ga ljudje pri Novi Stifiti opozorili, naj gre k sv. maši, ker je praznik, se je zaničljivo zarežal in rekel: »Vi in vaša maša pojdit...« in je odjahal dalje proti Travnici gori. Tam se je v gostilni »pri Lenčku« ustavil in se bahal, da bo v Loškem potoku tako neusmiljeno davke izterjeval, da se bodo še otroci v materinem telesu jokali...« Seveda je hudobni oskrbnik na tej poti zmrznil, njegovo truplo pa so našli šele čez 11 mesecev.

Nanizal sem le nekaj izmed legend in zgodovinskih dokazanih dej-

stev o Novi Stifiti, ki so verjetno zanimive za vsakega.

To in ono o Novi Stifiti danes

Zdaj pa pogledajmo, kaj piše o Novi Stifiti v knjižici »Slovenska umetnost«, ki je izšla leta 1966, napisal pa jo je E. Cevc (stran 85 in 86):

»Ta tip cerkve s kapelami se pri nas dolgo ni mogel zakoreniniti. Ob istem času kot avgustinske cerkve v Ljubljani pa so v Novi Stifiti pri Ribnici na Dolenjskem zidali Marijino cerkev (1641—1711), o kateri pripominja celo Valvasor, da je narejena »v italijanski maniri«, pa bi se še bolj približal resnici, če bi rekel: v lombardski. Osmerokotna ladja ima v stranicah likaste niše, ki vzbujajo vtis perspektivnega poglabljanja, na zahodni strani nadomeščajo niše portali, na vzhodni pa slavlolik, ki nas skozi ozko grlo popelje v kvadratični prezbiterij z zaobljenimi ogli. Visoka listnata kupola ladje je ponovljena v nižji kupoli prezbiterija, toda oba prostora loči ostra zarezna slavloloka, tako da doživimo poleg tega ozkega pretoka prostora v globinski osi tudi njegovo dvakratno vzkipenje v višino. Zaradi tega je N. Sumi to arhitekturo označil kot izrazito manieristično, saj se globinski in višinski sunki v njej krčevito spopadejo. Nič manj pomembna ni zunanjsčina stavbe. Cerkev obkrožajo arkadne lope za romarje in opirajo jo iz gotike podedovani oporniki. Tako se zunanja gmota stopnjuje od venca arkad rastoče opornike, nato na gobasto modelirano streho in končno izzveni v laterni na vrhu. Zakasneli nastop gotičnih opornikov, ki nekako preprežajo poznorenesančno lupino stavbe, je prav tako manierističen kot razvoj prostora samega. Gotični spomini se torej družijo z renesančnim florisom in z detajli, kakršna so biforna okna, in z baročno modelacijo strehe. Stavba je dobesedno nabita z latentnimi dinamičnimi silnicami, ki delujejo tako nazaj v zgodovinsko retrospektivo kot v prihodnost—in prav zadnja je za nas najpomembnejša. Nova Stifita je namreč sprožila lepo število posnemovalcev, delno že v 17. stoletju samem, še več pa v 18. stoletju. Ustvarila je tip centralne cerkvene stavbe, ki je bil za domače doživetje baroka kot nalašč prirojen.«

Cerkev pri Novi Stifiti že od leta 1967 obnavlja medobčinski zavod za spomeniško varstvo Ljubljana. Konzervator in umetnostni zgodovinar Milan Zeleznik, ki dela vodi, mi je o obnovi povedal:

— Najprej smo obnovili vso notranjščino, pri čemer smo odkrili prvotno arhitekturo in kompozicijo. Pod slikarji iz tega stoletja je bila ohranjena še originalna dekoracija.

Cerkvica sv. Jurija, ki je bila kapela gradu Ortnek, še stoji, vendar je močno poškodovana. Umetnine, ki so bile včasih v njej, hranijo v muzeju v Ljubljani in Pteterjih. (Foto: Primc)

V prvotno stanje obnavljamo zdaj še rezbarije, nato pa bomo odkrivali in obnavljali zunanost cerkve. Glavna obnovitvena dela bodo končana do leta 1971, ko bo cerkev slavila 300-letnico dograditve.

Naštejem naj še nekatere druge zanimivosti cerkve:

■ Prvotni kor je bil precej visoko med ladjo in prezbitერიjem. Odkrili so ga med zadnjimi obnovitvenimi deli. Na njem so bile že leta 1716 orgle. Sedanji kor je pri vhodu v cerkev.

■ V ladji sta ohranjena le dva izmed prvotnih štirih čudovitih »zlatih oltarjev«, pozlačenih s 23 karatnim zlatom.

■ Zakristija je iz 18. stoletja in prav tako »svete štenge«, ki so bile prizidane leta 1780. Zanimivo je, da so »svete štenge« iz marmorja, ki so ga nakopali, kot pravi ustno izročilo, v Ravnem dolu oziroma na novoštokem hribu.

■ Stari »križev pot« so leta 1888 prodali ali podarili bloški podružnici sv. Filipa in Jakoba v Ravnah, češ da je prestar in nevreden lepe novoštokske cerkve.

■ Nova Štifta ima tudi največjo zbirko votivnih podob iz 17. stoletja, ki so jih cerkvi v razne zahvale (za ozdravljenje in podobno) podarjali posamezniki. Skupaj je teh podob 16. Razen tega ima sliko »Marijino vnebovzetje«, doslej še neznanega, verjetneje nekega holandskega mojstra.

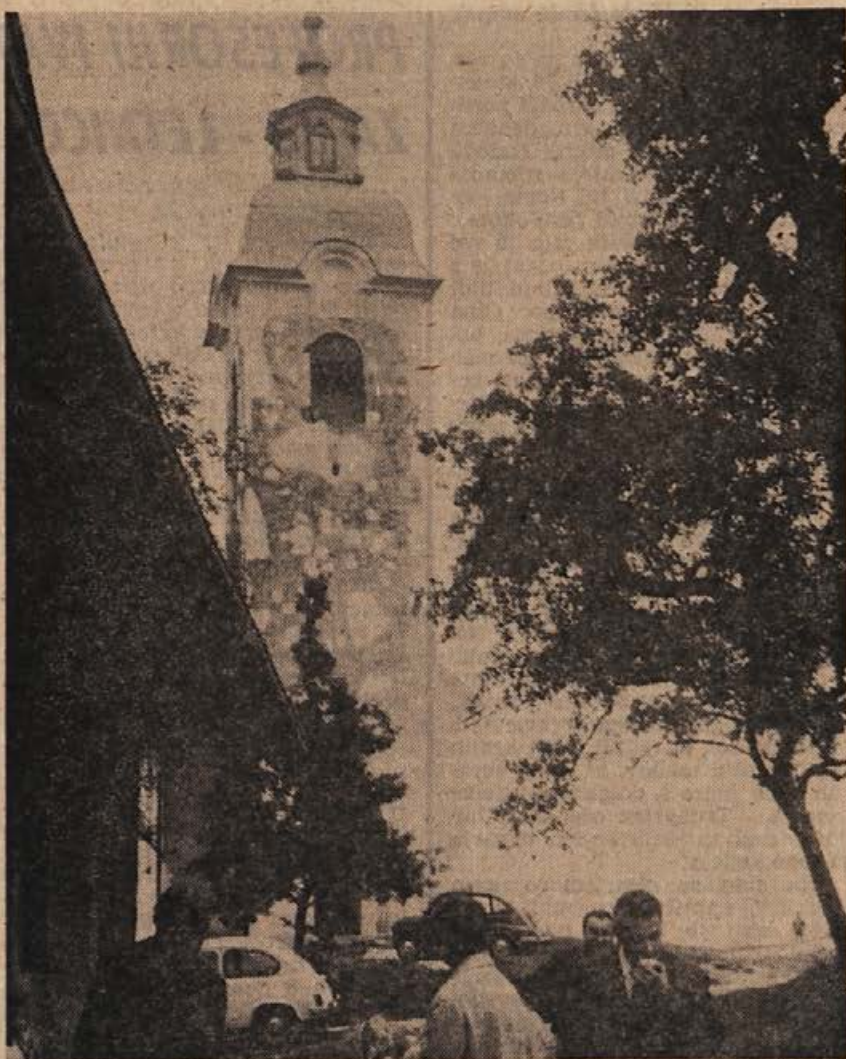
Zanimivosti je še več. Vendar se vsen lepota tega kulturnega bisera (za katerega nekateri trdijo, da je evropskega, če ne svetovnega pomena) ne da opisati. Treba ga je videti!

Zadnja obnovitvena dela so po oceni vredna okoli 120.000 din, od tega so okoli 10.000 din prispevali v raznih oblikah okoliški domačini, turisti, romarji in cerkveno posestvo; 20.000 din je prispeval za obnovo zunanosti cerkve sklad SRS za pospeševanje kulture.

Cerkve Nova Štifta je po svetu precej znana. Obiskujejo jo domači in tuji turisti: nekateri kot romarji, drugi kot ljubitelji umetnosti. Kot je bila že stoletja, tako bo tudi v bodoče ena glavnih osnov turizma v ribniški občini. Zato bi bilo tudi prav, da bi v njeni bližini spet odprli nekdanjo zelo znano »Cvarovo« gostilno. Nova Štifta je okoli 4 km od Zlebiča, ki leži ob glavni cesti Ljubljana—Ribnica—Kočevje.

Davek na strehe je porušil grad

Stari grad Ortnek (po cesti 4 km od Ortneka) je bil zgrajen od 15. do 17. stoletja. Podirati se je začel v drugi polovici 19. stoletja, torej pred okoli 100 leti. Takrat so ga namreč razkrili, ker je bil uveden davek na površino strehe. Na srečo je ohranjen tloris in načrt gradu.

Cerkve sv. Urha v Maršičih je bila deloma zgrajena že v 15. stoletju. V njej je več dobro ohranjenih fresk, ki jih je naslikal »meštar od Senja« že okoli leta 1500 (Foto: Primc)

Zavod za spomeniško varstvo Ljubljane namerava izdelati program obnove gradu in program zaporedja del. Nato ga bodo začeli postopoma obnavljati. Do kdaj bo obnovljen, ne ve nihče, ker ga bodo obnavljali v okviru razpoložljivega denarja, ki ga bodo zbrali v ribniški občini.

Turisti so kurili z oltarji

V bližini ortneškega gradu stoji še iz 17. stoletja kapela sv. Jurija, ki pa je zelo poškodovana. Uničila sta jo dež in sneg le zato, ker ni bilo denarja za okoli 3 kvadratne metre strešne opeke! Kasneje, ko je nastala že ogromna škoda, so denar za opeko seveda našli.

Kapela je močno poškodovana. Precej stropa in obokov je porušeni. Zanimivo je, da je bil zgrajen le iz lesa, povezanega z malto. Kapela je sploh konstrukcijsko zelo zanimiva ne le za strokovnjake, ampak za vsakega.

Ker kapela ni bila zavarovana, so jo obiskovalci zelo poškodovali. Izletniki so kurili z dragocenimi lesenimi oltarji. Prazna je tudi grobnica, ki je bila v kapeli.

Na srečo so rešili njene olnate podobe, ki so zdaj v Narodnem muzeju v Ljubljani, in rezbarije, ki so spravljene v Pleterjih. V tej kapeli je bila tudi znamenita podoba sv. Jurija, ki se bori z zmajem. Narisal jo je mojster H. G. Geigerfeld iz Novega mesta.

Lisica gre na božjo pot

Med nedavnim obnavljanjem cerkvice sv. Urha v Maršičih (2 km od Ortneka) so ugotovili, da je bila večkrat predelana in da je bila njena osnova zgrajena že v 15. stoletju.

Dognali so, da je bila prvotno nižja in krajša ter imela gotiski slatolok in prezbitერიj. Takrat je imela lesen strop, pod njim bordure,

na steni pa ni imela fresk, ampak le posvetilne križe.

V začetku luteranstva pa so verjetno (v prvih desetletjih 16. stoletja) ortneški gospodje naročili poslikavo cerkve. Pod 5 cm debelim ometom so namreč odkrili čudovite freske, ki prikazujejo romanje treh kraljev (odhod od doma, pohod in poklonitev pred Jezuškom), angela Mihaela, ki duše vaga in več drugih slikarij (posebno bogat je z njimi prezbitarij), med njimi tudi lisico, ki gre na božjo pot (ima romarski klobuk, papeški križ, popotno palico, »roženkranc« in malho, iz katere gleda zadavljena kura). Ta lisica je, kot trdijo nekateri strokovnjaki, prvo znano zgodovinsko zafrkavanje v podobi na Slovenskem. Kaže, da je bil malar napreden mož in pod vplivom reformacije (že takrat so bile družbene in gospodarske reforme!), ki je bila svetaohlinstvo in razsipništvo.

Prevladuje prepričanje, da je te freske naslikal »meštar od Senja«, ki je podobno poslikal cerkico Nadlesk (cerkniška občina) in se tako v njej podpisal leta 1510. To domnevo potrjuje tudi Primož Trubar, ki je podobno poslikal cerkvic Nadočeta zapisal, da je bil v teh krajih »en hrovaški malar«, ki je po cerkvah »ene jogre z dolgimi muštacali malal«. Trubarjev oče se je hudoval nad razmetavanjem denarja za take zadeve.

Na zidu za oltarjem so razen fresk tudi napisi z letnicami, ki povedo, kdaj je kakšna pomembna osebnost obiskala to cerkev.

V kasnejših letih se je renesančno prebujeni človek zaželel svetlobe in jasnost. Srednjeveška okna v cerkvici so povečali (in s tem uničili del freske o romanju treh kraljev), da bo cerkev obilna z »latinško lučjo«. Cerkvico so povišali in podaljšali (del cerkve s korom) in prizidali zvonik ter zakristijo.

V cerkvici je tudi »križev pot« iz leta 1802. Leseni oltar je leta 1888 napravil mojster Jontez iz Velikih Lašč.

Vse te in še nekatere druge znamenitosti (na primer več sto let stara hiša v vasi Pugled) bodo nedvomno privedle v ribniško občino ljubitelje starih umetnosti in druge turiste. Seveda bo treba nekatere, kot smo že omenili, obnoviti, urediti in napraviti zanje propagando. Zai pa za obnovo kulturnih spomenikov vedno manjka denarja.

Nedvomno pa bi bilo le prav, če bi občinska skupščina le zagotovila za obnovo teh kulturnih spomenikov več denarja, razen tega pa bi bilo prav, da bi za obnovo prispevale tudi domače delovne organizacije in morda celo posamezniki. Večji turistični promet bo namreč prinesel vsem korist: nekaterim neposredno (gostinci, trgovci, obrtniki), vsem drugim pa vsaj posredno.

Jože Primc

PROFESORJU IVANU ANDOLJŠKU ZA 60 - LETNICO

Ze petnajst let je minilo, odkar smo se razkropili eni prvih maturantov novomeškega učiteljskega in odšli polni upanja v svet pomagat orat ledino šolske reforme. Dotlej smo sedeli v šolskih klopih in poslušali svoje profesorje, ki so nam podajali osnove pedagoškega poklica in nas usmerjali v življenje. Razkropili smo se po vsej Sloveniji, vendar se še vedno radi spominjamo šole, ki nas je usposabljal za poklic, za katerega smo se odločili iz ljubezni do mladine in so nam ga priljubili tudi naši profesorji. Med temi je bil prav gotovo na vidnem mestu prof. Ivan Andoljšek. Ta nam je dajal osnove pedagogike, psihologije in specialnih metod ter usmerjal naše prve korake pri praktičnih nastopih na novomeški vadnici.

Profesor Andoljšek se je rodil kmečkim staršem 18. septembra 1909 v Hrovači pri Ribnici na Dolenjskem. Učiteljske je študiral v Ljubljani in se tam vpisal tudi na pedagoški oddelk univerze. 1937 je diplomiral. Voja vihra ga je zajela v Novem mestu, kjer je poučeval na meščanski šoli. 1942 so ga Italijani zaprli in odpeljali v Monigo, nato o Gonars. Po vojni se je vrnil v Novo mesto in bil najprej referent za srednje šole pri novomeškem okrožju, nato pa profesor na novomeški gimnaziji. 1945 ga srečamo kot pobornika za ustanovitev novomeškega učiteljskega. Le-to je bilo z dekretom ministrstva še isto leto zares ustanovljeno in kot poseben odelek priključeno novomeški gimnaziji. Jubilant je prevzel razredniške posle in številna druga bremena, ki jih v letih obnove naše domovine ni bilo malo. Po enem letu je bilo učiteljske ukinjeno in nato ponovno ustanovljeno 1948. Med tremi rednimi profesorji je bil tudi naš jubilar. Ostal je na šoli do 1954, ko je odšel v novomeško študijsko knjižnico. Sedaj dela že več let kot pedagoški svetovalec na Zavodu za šolstvo SRS v Ljubljani.

Poleg svojega poklica se jubilar že vrsto let ukvarja s strokovnim pisanjem. Njegove zanimive, skrbno in poljudno napisane sestavke srečujemo od 1950 dalje v Dolenjskem listu, Dolenjski prosveti, Prosvetnem delavcu, Ljudski pravici, Mladem svetu, poznejši reviji Otrok in družina, zlasti pa v Sodobni pedagogiki. Vseh člankov ne našteva 62. Prof. I. Andoljšek je napisal tudi več obsežnejših del.

1951 je zbudil veliko pozornost na blejskem kongresu pedagoških delavcev s svojo razpravo Psihološka analiza otrokovega opazovanja. Dve leti pozneje je izšla drobna knjižica Jasna pota naši mladini. 1958 so v Celju dotiskali njegov kratek pregled slovenske književnosti. Največ truda pa je jubilar vložil v knjigo, ki jo je pripravil cela štiri leta, to je Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj. Delo je osnoval v dveh delih.

Vrhu vsega tega se je jubilar udeleževal tudi kot predavatelj na sindikalnih sestankih, v šolskih kolektivih in delavskih univerzah. 1947 je bil med ustanovitelji Pedagoškega društva v Novem mestu ter ostal njegov predsednik 13 let. Društvo je bilo zelo aktivno; odkrilo je spominsko ploščo pokojnemu slavistu prof. I. Koštilu in doseglo, da se po njem imenuje bivša Seidlova ulica — Koštilova ulica. Društvo je organiziralo predavanja za učitelstvo, hospitacije z analizami ur in drugo. Prof. I. Andoljšek je bil tudi eden od pobornikov, da je društvo s svojimi sredstvi postavilo slovenskemu šolniku, glasbeniku in mladinskemu pisatelju Janku Lebanu dostojen nagrobnik na šmihelskem pokopališču.

Za vse to delo je dobil prof. I. Andoljšek več priznanj, tako je med prvimi desetimi dobil Trdinovo nagrado in bil je med prvimi imenovan za pedagoškega svetnika.

Ko se slavljenec ob svojem jubileju ozira na prehojeno pot, lahko z zadovoljstvom ugotavlja, da je bila zelo plodna. Naj to prilichnost izkoristim, da se mu v imenu njegovih prijateljev, znancev in zlasti dijakov zahvalim za njegove bogate pedagoške izkušnje, ki nam jih je posredoval, in mu ob 60-letnici zakličem:

»Se mnogo zdravih in plodnih let!«

D. M.

DOLENJSKE RAZGLEDE — posebno kulturno rubriko Dolenjskega lista, urejajo: Jože Dular, Tone Gošnik (odgovorni urednik), France Grivec, Janko Jarc, Bogo Komelj, Lado Smrekar, Severin Sali in Stanko Skaler. Lektor: Karel Bačar. Oblikovalec: Marjan Moškon